

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУБОТА ЛАРИСА АНДРІЇВНА

УДК 378.147.091.31-059.2

**СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ І
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ**

13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова, російська мова)»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Херсон – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Херсонському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор філологічних наук, професор
Пелепейченко Людмила Миколаївна,
Національна академія Національної гвардії
України, **професор** кафедри філології,
перекладу та мовної комунікації.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Бакум Зінаїда Павлівна,
Криворізький державний педагогічний
університет, професор кафедри української
мови;

доктор педагогічних наук, професор
Горошкіна Олена Миколаївна,
Інститут педагогіки НАПН України, головний
науковий співробітник відділу навчання
української мови та літератури;

доктор філологічних наук, професор
Панченко Олена Іванівна,
Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри перекладу та
лінгвістичної підготовки іноземців.

Захист відбудеться «__» _____ 2019 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 67.051.03 Херсонського державного університету за адресою: м. Херсон, вул. Університетська, 27, ауд. 256.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, вул. Університетська, 27.

Автореферат розіслано «__» _____ 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. Г. Окуневич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стратегічні завдання модернізації змісту освіти в Україні щодо підвищення якості підготовки іноземних фахівців для зарубіжних країн, визначених у провідних нормативних документах (законах України «Про освіту», «Про вищу освіту»; Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2010–2021 рр., у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання й оцінювання (The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, CEFR або CEF)), спрямовано на обґрунтування шляхів формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання української / російської мови, удосконалення освітнього процесу, самореалізацію особистості, оптимізацію системи підготовки висококваліфікованих фахівців для задоволення потреб ринку праці в умовах посилення міжнародної конкуренції. Інтеграція України в європейський і світовий освітній простір зумовили реформування вітчизняної системи освіти, створення педагогічних умов для розвитку комунікативних здібностей іноземних студентів, які навчаються українською або російською мовами в закладах вищої освіти (ЗВО) України, формування в майбутніх фахівців позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, здатності реалізовувати набуті знання, уміння й навички на практиці. Практичне оволодіння іноземними студентами мовою навчання, комунікативною компетентністю – необхідна умова для успішного засвоєння фахових дисциплін і здобуття вищої освіти в Україні.

У лінгводидактиці вищої школи актуальним постає теоретико-методичне обґрунтування раціональних шляхів формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фармацевтичного профілю в процесі навчання української / російської мови як іноземної (УМІ / РМІ). Проведений аналіз наукових джерел дав можливість визначити стратегію дослідження й напрями наукового пошуку щодо вдосконалення мовної підготовки іноземних студентів у фармацевтичних ЗВО, зокрема:

- визначення пріоритетних методів удосконалення мовної освіти в українській лінгводидактиці (В. Бадер, З. Бакум, Н. Ботвіна, В. Вінницька, О. Горошкіна, Г. Денискіна, А. Коваль, І. Кочан, Т. Кудіна, К. Кусько, Л. Мацько, Л. Мамчур, М. Пентилюк, С. Омельчук, О. Семенов, В. Статівка, Л. Струганець);

- обґрунтування науково-теоретичних засад навчання УМІ / РМІ у вищій школі й загальноосвітніх закладах (М. Вашуленко, Н. Голуб, І. Дроздова, С. Караман, О. Кучерук, І. Кучеренко, О. Любашенко, Л. Мацько, Л. Мамчур, Г. Межжеріна, А. Нікітіна, Т. Окуневич, С. Омельчук, О. Панченко, Л. Руденко, Т. Симоненко, І. Хом'як, О. Хорошковська);

- формування комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі навчання мови (М. Барановська, А. Богущ, І. Варнавська, Н. Веніг, Н. Гавриш, К. Гейченко, Є. Голобородько, О. Горошкіна, Н. Єщенко, О. Заболотська, С. Луцак, Л. Паламар, Г. Михайловська, Л. Скуратівський, О. Тарнопольський);

- застосування системного підходу, принципу перспективності й наступності у формуванні комунікативної компетентності (А. Авер'янов, І. Ачильдієв, Дж. ван Гіг, Л. фон Берталанфі, О. Богданов, Н. Голуб, П. Друкер, У. Ешбі, Т. Камянова, Ю. Козловський, О. Конт, Ф. Корольов, Л. Мамчур, С. Омельчук, А. Рапопорт, І. Родигіна, Л. Руденко, В. Садовський, Г. Саймон, Н. Тропіна, Р. Фейджин, А. Холл, А. Чандлер, П. Щедровицький, Е. Юдін);

- уточнення сутності й співвідношення понять *компетентність* і *компетенція* (І. Бех, Т. Вольфовська, М. Вятютнев, О. Донцов, Ю. Жуков, Д. Ізаренков, В. Костомаров, О. Митрофанова, Л. Петровська, К. Серажим, Є. Сидоренко, Д. Хаймс, Н. Хомський, А. Хуторської, А. Шукін); *текст* і *дискурс* (Ф. Бацевич, Л. Безугла, В. Звєгінцев, Б. Зільберт, О. Ішмуратов, М. Кожина, В. Кох, Д. Крістал, Г. Крес, В. Красних, Г. Почепцов, В. Різун, Ю. Степанов, Р. Ходж, В. Шинкарук); *комунікативна компетентність* і *професійна компетентність* (Т. Вольфовська, М. Вятютнев, Є. Іванова, Л. Кайдалова, А. Маркова, О. Пометун, В. Сидоренко, С. Скворцова, О. Тищенко);

- установа суті комунікативної лінгвістики, практичної значущості її для формування комунікативно компетентної мовної особистості (Ф. Бацевич, Л. Бірюк, Т. Колбіна, А. Лучик, Л. Пелепейченко, С. Омельчук, Г. Почепцов, В. Різун, О. Семенов, К. Серажим, Т. Симоненко);

- навчання фахової термінології у ЗВО (З. Гирич, О. Гриджук, В. Дубічинський, Т. Кияк, М. Комова, І. Кочан, М. Кочерган, Т. Крисенко, М. Процик, Л. Симоненко, О. Тараненко, О. Тарнопольський, І. Шевченко, Н. Яремчук);

- з'ясування питань технологізації освітнього процесу, використання інформаційно-комунікаційних засобів у вищій школі (А. Алексюк, З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Довгопол, І. Дроздова, М. Жалдак, Т. Івкова, М. Кларін, Т. Коваль, Т. Лагута, І. Мельничук, В. Монахов, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилюк, Є. Полат, Г. П'ятакова, О. Романишина, Г. Селевко, Т. Сердюк, С. Сисоєва, О. Січкарук, П. Шевчук);

- реалізація системи навчання УМІ / РМІ в підручниках і навчальних посібниках (А. Арутюнов, М. Вятютнев, Н. Гавдида, І. Гайдаєнко, Р. Жангазінова, Г. Козаченко, Т. Крисенко, С. Кусяк, Н. Лисенко, С. Луцак, А. Ляшкевич, Д. Мазурик, Г. Мацюк, Л. Назаревич, Л. Паламар, О. Палінська, Л. Рускуліс, О. Тростинська, Н. Ушакова, А. Чистякова).

Однак поза увагою наукової спільноти залишилась, по-перше, проблема формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей; по-друге, сукупність питань щодо використання комплексного підходу до навчання УМІ / РМІ; по-третє, методи активізації пізнавальної діяльності іноземних студентів.

Актуальність досліджуваної проблеми, недостатнє висвітлення її як у теоретичному плані, так і в практичному, а також те, що система формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей ще не була предметом окремого наукового дослідження, зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Система формування**

комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання української і російської мови».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри гуманітарних наук Національного фармацевтичного університету з проблеми «Комунікативний підхід до навчання іноземних студентів наукового дискурсу» (№ 0103U000483), що входить до загальноуніверситетської теми «Провідні тенденції підготовки фахівців у галузі освіти в контексті Болонського процесу» (№ 0109U002277). Тему дисертації затверджено вченою радою Національного фармацевтичного університету (протокол від 31.08.2017 № 11) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол від 28.11.2017 № 6).

Об'єкт дослідження – процес навчання УМІ / РМІ іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у ЗВО України.

Предмет дослідження – система формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі вивчення УМІ / РМІ.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментальній перевірці системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання УМІ / РМІ.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1) дослідити філософські, лінгвістичні й лінгводидактичні засади системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей;

2) з'ясувати дидактичні й педагогічні умови формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей, основні структурні компоненти, зміст, сутнісні характеристики; проаналізувати закономірності, підходи до формування комунікативної компетентності; уточнити змістові характеристики понятійно-категоріального апарату дослідження, розкрити їхню суть і встановити взаємний зв'язок;

3) визначити суттєві особливості принципів, методів і засобів навчання УМІ / РМІ, реалізацію їх в освітньому процесі;

4) обґрунтувати психологічні й психолінгвістичні чинники формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних ЗВО;

5) визначити критерії, рівні сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей і схарактеризувати їхні показники;

6) розробити систему комунікативно орієнтованих завдань і вправ для формування комунікативної компетентності іноземних студентів;

7) практично перевірити в процесі навчання УМІ / РМІ ефективність експериментальної системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО й узагальнити одержані результати дослідження.

Концепція дослідження. Потреба в обґрунтуванні системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей зумовлена тим, що навчання УМІ / РМІ має бути зорієнтоване на розвиток мовної особистості фахівця, підготовленого до професійної діяльності. Металінгвістична свідомість іноземного студента формується в процесі активної комунікативної діяльності, в умовах, максимально наближених до природної комунікації.

Комунікативна компетентність іноземного студента є ключовою в змісті комплексної системи навчання й охоплює низку напрямів професійної підготовки іноземних фахівців фармацевтичного профілю.

Формування комунікативної компетентності іноземних студентів здійснено з урахуванням педагогічних умов: оптимальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі, доцільного вибору підходів, принципів і методів, сучасних засобів і технологій навчання.

Теоретичне й практичне вивчення проблеми дало змогу сформулювати **провідну ідею дослідження** про те, що цілеспрямована система формування в іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей комунікативної компетентності – необхідна умова ефективної фахової й навчальної діяльності, готовності до міжкультурної комунікації, підвищення якості професійної підготовки фахівців, усебічного професійно-особистісного саморозвитку. Ця ідея втілено в планомірній теоретико-методичній підготовці іноземних студентів до формування комунікативної компетентності, використанні інноваційних технологій; активізації розумової і пізнавальної діяльності студентів, комунікативній спрямованості навчання; застосуванні інноваційних методів, продуктивних форм і засобів навчання, інтерактивних технологій на практичних заняттях з УМІ / РМІ.

Концепція, провідна ідея й основні положення дослідження сконцентровано в **загальній гіпотезі**, суть якої полягає в тому, що комунікативну компетентність іноземних студентів ЗВО розглядаємо як цілісну якість особистості, що забезпечує високий рівень фахового мовлення, готовність до продуктивної міжособистісної та професійної взаємодії.

Загальну гіпотезу конкретизуємо в *часткових*, які ґрунтуються на припущенні, що формування комунікативної компетентності іноземних студентів буде ефективним, якщо під час навчання УМІ / РМІ реалізувати:

- комплексне застосування системного, комунікативного, компетентнісного, когнітивно-комунікаційного, комунікативно-діяльнісного, текстоцентричного підходів до процесу формування комунікативної компетентності іноземних студентів; урахування загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів; використання методів, прийомів і засобів навчання;

- систематичне й послідовне впровадження новітніх технологій з метою оптимізації та активізації пізнавальної діяльності іноземних студентів у процесі мовної підготовки;

- оволодіння українською мовою як засобом професійного й міжособистісного спілкування в умовах навчальної й фахової діяльності на належному рівні;

- адекватне використання професійно-термінологічної лексики в словосполученні, реченні, тексті, а також у зв'язному діалогічному й монологічному мовленні;

- комплексне формування й розвиток інваріантних компонентів комунікативної компетентності: мотиваційного, діяльнісного, комунікативного, когнітивного, поведінкового, а також варіативних складників, що враховують майбутню спеціальність іноземних студентів.

Методологічну основу дослідження становлять філософські положення про детермінованість мови й мислення, про єдність мови і мовлення; урахування принципу педагогічної синергетики про те, що особистість є складною системою, управління якою потребує опосередкованого впливу. Методологічною основою дослідження став накопичений досвід вітчизняних учених З. Бакум (мовна підготовка іноземних студентів в Україні), Є. Голобородько (пріоритетні напрями методики навчання російської мови в Україні), Н. Голуб (моделювання як метод навчання у вищій школі), О. Горошкіної (навчання української мови як іноземної в соціокультурному аспекті), І. Дроздової (інноваційні методи навчання українського професійного мовлення), О. Ісаєвої (сучасні методи формування комунікативної компетентності), Т. Колбіної (основи міжкультурної комунікації), І. Кучеренко (система методів навчання української мови), С. Луцак (українська мова за професійним спрямуванням), Л. Мацько (методика викладання української мови як іноземної), Г. Межжеріної (переклад і словникова репрезентація терміна), І. Нагрибельної (методика навчання лексики на уроках української мови), С. Омельчука (українська лінгводидактична термінологія), Л. Паламар (інтегровані заняття з української мови як іноземної), О. Панченко (навчання іноземців російської мови), Л. Пелепейченко (теорія мовної комунікації, формування комунікативних умінь), М. Пентилюк, Л. Рускуліс (компетентнісний підхід до формування мовної особистості), К. Серажим (загальні підходи до текстологічного аналізу), В. Статівки (комплексність і взаємопов'язаність навчання видів мовленнєвої діяльності), О. Тростинської, Н. Ушакової (вивчення української мови студентами-іноземцями), А. Чистякової (організація навчання читання іноземців на заняттях з мови у ЗВО).

Дослідження спирається на концептуальні засади комунікативного методу навчання іноземних мов, ідеї інноваційного розвитку освітньої системи, застосування сучасних навчальних технологій мовної освіти; урахування принципів системності та послідовності, комунікативної спрямованості навчання, взаємопов'язаності видів мовленнєвої діяльності (МД), діалогізації навчання, дискурсивно-текстоцентричного, зв'язку теоретичних знань із практичною діяльністю, урахування індивідуальних особливостей студентів; інтегрування сучасних підходів до організації освітнього процесу з УМІ / РМІ, зокрема, фармацевтичних спеціальностей.

Теоретичною основою дослідження стали наукові розвідки в галузі когнітивної й комунікативної лінгвістики вітчизняних і зарубіжних учених; концептуальні положення теорії та методики навчання іноземних мов, УМІ / РМІ.

З метою обґрунтування теоретико-методологічної сутності комунікативної компетентності в системі мовної професійно орієнтованої підготовки іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ значну увагу в дослідженні приділено інноваційним ідеям, концепціям, тенденціям і здобуткам провідних європейських й американських учених (Т. Баллмер, Ч. Брумфіт, Э. Ганнетт, В. Грейб, Н. Йохалем, Д. Кристал, В. Літлвуд, Дж. Равен, М. Сміт, Ф. Столлер, М. Фуко, Д. Хаймс, М. Хой, Е. Шорт). Теоретичним підґрунтям дослідження стали методологічні положення щодо необхідності втілення особистісно орієнтованого навчання (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, І. Бех, Є. Голобородько, М. Пентилюк, А. Петровський, І. Якиманська та ін.); квінтесенції текстоцентричного підходу до формування комунікативної компетентності (Л. Мацько, С. Омельчук, Л. Паламар, О. Панченко, Л. Пелепейченко, Г. Почепцов, Т. Пристайко, Т. Радзієвська, І. Родигіна, Л. Руденко, К. Серажим та ін.); комплексність і взаємопов'язаність навчання видів МД в процесі оволодіння іноземною мовою (І. Зимня, В. Бадер, З. Бакум, І. Бей, С. Ніколаєва, В. Статівка, О. Щукін та ін.); загальні вимоги до сучасних засобів навчання, принципи побудови, структурування підручників і навчальних посібників (А. Арутюнов, О. Волкова, М. Вятютнев, Н. Ворона, Н. Гавдида, Є. Голованенко, О. Горошкіна, Р. Жангазінова, Т. Крисенко, С. Кусяк, Н. Лисенко, Д. Мазурик, Л. Назаревич, С. Омельченко, Л. Паламар, Ю. Пассов, О. Тростинська, Н. Ушакова, А. Чистякова та ін.); дослідження загальної методології системного підходу, загальної теорії систем (Л. фон Берталанфі, І. Блауберг, С. Гессен, Дж. Клір, Р.Ф. Фейджин, А. Холл, У.Р. Ешбі, Е. Юдін та ін.).

Для досягнення поставленої мети, перевірки гіпотези й розв'язання поставлених завдань застосовано такі **методи** дослідження:

- *теоретичні*: аналіз і синтез філософської, лінгвістичної, методичної літератури з досліджуваної проблеми; методи порівняльного, системного аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, моделювання, класифікації, систематизації, прогнозування з метою з'ясування стану вивчення основних понять досліджуваної проблеми; систематизація й узагальнення наукових досягнень у галузі комунікативної лінгвістики; поєднання методів, прийомів, засобів і форм навчання, що стали основою системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей;

- *емпіричні*: анкетування, бесіди з викладачами, тестування; пряме й опосередковане спостереження за педагогічним процесом; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний) для визначення результативності розробленої системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів й оцінки ефективності її;

- *статистичні*: частотний аналіз розподілу за критерієм Хі-квадрат Пірсона, кількісний і якісний аналіз результатів дослідницького матеріалу; математично-статистичне оброблення результатів експериментального навчання для отримання достовірних даних щодо його ефективності; порівняльна характеристика результатів традиційного й експериментального навчання;

- *візуально-графічні*: наочне ілюстрування й порівняння результатів проведеного експериментального дослідження в малюнках, графічних зображеннях, таблицях.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* в Україні *теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено* систему формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання УМІ / РМІ на основі інтеграції системного, компетентнісного, комунікативного, когнітивно-комунікативного, комунікативно-діяльнісного та текстоцентричного підходів; *розкрито* сутність і структуру феномену «комунікативна компетентність іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей», його пріоритетне місце в ієрархії компетентностей; *доведено* необхідність застосування інформаційно-комунікаційних технологій; *запропоновано* систему вправ, що сприяють розвитку й удосконаленню комунікативної компетентності іноземних студентів у навчанні УМІ / РМІ; *з'ясовано* компоненти комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей (мотиваційний, діяльнісний, комунікативний, когнітивний і поведінковий); *схарактеризовано* критерії, показники, рівні сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей; *створено й обґрунтовано* лінгводидактичну модель системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей; *проаналізовано* психологічні й психолінгвістичні чинники формування комунікативної компетентності іноземного студента ЗВО як суб'єкта освітньої діяльності; *упроваджено* педагогічне тестування в практику вищої школи як засіб оцінювання навчальних досягнень іноземних студентів за рейтинговою системою; *уточнено* зміст базових понять «компетентність», «компетенція», «система» у проекції навчання української і російської мов; *подальшого розвитку* набули висновки щодо застосування інноваційних методів, методичних прийомів і сучасних засобів комунікативно-мовленнєвого розвитку іноземних фахівців; реалізації процесу формування комунікативної компетентності іноземних студентів під час навчання УМІ / РМІ; створення й запровадження в освітній процес сучасних електронних підручників з УМІ / РМІ.

Практична цінність проведеного дослідження полягає в розробленні й апробації навчальних матеріалів для забезпечення ефективності професійної мовної підготовки; науково-методичної бази навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна» і «Російська мова як іноземна»; запровадженні авторських підручників для іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей І–ІІ курсів вищих шкіл України; навчальної програми

та методичних рекомендацій «Науковий стиль мовлення» для іноземних студентів III–IV курсів фармацевтичної галузі. Основні теоретичні та практичні напрацювання автора, результати дослідження можуть бути використані в процесі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців, під час створення підручників і навчальних посібників з української і російської мов для іноземних студентів фармацевтичних ЗВО.

Достовірність результатів дослідження забезпечують: науково-методичне узагальнення вихідних положень, що ґрунтується на сучасних досягненнях філософії, психології, педагогіки й лінгводидактики; різноаспектний аналіз наукових робіт; ефективне використання теоретичних, емпіричних, статистичних і візуально-графічних методів відповідно до мети й завдань дослідження; експериментальна перевірка системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів, достовірність висунутої гіпотези; ефективне впровадження розробленої методичної системи в освітній процес; кількісний і якісний аналіз результатів експериментально-дослідного навчання з використанням методу статистичного опрацювання даних за критерієм Хі-квадрат Пірсона й позитивної динаміки формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО; апробація дослідження на міжнародних, усеукраїнських і регіональних конференціях.

Експериментальна база дослідження. На різних етапах експериментально-дослідної роботи взяли участь 554 іноземні студенти (із них 256 студентів, які навчаються українською мовою і 298 студентів, які навчаються російською мовою), а також 28 викладачів ЗВО Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Полтавської, Харківської і Хмельницької областей.

Організація й основні етапи дослідження. Експериментально-дослідну роботу проведено протягом 2014–2018 рр. за такими етапами:

- *перший етап – підготовчий* (2014 рр.), під час якого було опрацьовано теоретичні засади наукового дослідження (філософські, педагогічні, психологічні й лінгводидактичні); проаналізовано програми, підручники, посібники з УМІ / РМІ для іноземних студентів, які навчаються в ЗВО України; з'ясовано предмет, об'єкт, мету й завдання дослідження, визначено його логіку; розроблено методичні рекомендації для організації та проведення експериментального навчання; здійснено констатувальний етап експериментального дослідження (бесіди з викладачами, анкетування, тестування, написання субтестів з метою виявлення вихідного рівня навчальних досягнень іноземних студентів; окреслено коло питань, пов'язаних з удосконаленням системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей);

- *другий етап – визначальний* (2014–2016 рр.), на якому доопрацьовано чинні програми й навчально-методичні матеріали з елективного спецкурсу «Науковий стиль мовлення»; виокремлено критерії, показники й рівні сформованості комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів під час опанування УМІ / РМІ на поглибленому етапі навчання; проведено формувальний експеримент із метою

апробації системи формування комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів у процесі вивчення УМІ / РМІ;

- *третій етап – результативний* (2016–2018 рр.), під час якого було систематизовано й узагальнено показники експериментально-дослідного навчання; проведено контрольний етап експериментального дослідження; здійснено аналіз результативності розробленої системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі вивчення УМІ / РМІ; оброблено статистичні й аналітичні дані; перевірено та доведено ефективність запропонованої системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей, узагальнено висновки наукової роботи; окреслено перспективи подальших наукових розвідок.

Упровадження результатів дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі Запорізького державного медичного університету (акт від 06.02.2017 № 393), Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (акт від 16.02.2017 № 66–02/270–547), Івано-Франківського національного медичного університету (акт від 04.04.2017 № 09.3.8–1714); Івано-Франківського національного медичного університету (акт від 22.05.2018 № 09.4.2-2068); Київського національного лінгвістичного університету (довідка від 05.06.2018 № 1080/03); Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (акт від 17.05.2018); Харківського національного університету радіоелектроніки (акт від 14.04.2017 № 46.01/19–557), Української медичної стоматологічної академії (акт від 28.04.2017 № 20–15/1777), Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (акт від 31.03.2017 № 875/65); Українського державного університету залізничного транспорту (протокол від 22.02.2017 № 8); Хмельницького національного університету (довідка від 22.05.2018 № 66).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення наукового дослідження апробовано під час проведення педагогічного експерименту, обговорено на спільному засіданні кафедр мовознавства і слов'янської філології Херсонського державного університету, оприлюднено теоретичні та практичні висновки й узагальнення у виступах на наукових і науково-практичних конференціях, зокрема:

міжнародних: «Сучасні проблеми науки та освіти» (Керч, 2001; Ялта, 2003; Харків, 2004) (надруковано тези); «Функционализм как основа лингвистических исследований» (Ялта, 2005) (надруковано тези); «Сучасні стратегії мовної підготовки іноземних студентів-нефілологів» (Запоріжжя, 2008) (надруковано статтю); «Язык и мир» (Ялта, 2008) (надруковано тези); «Русский язык в поликультурном мире» (Ялта, 2011) (надруковано тези); «Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики» (Єкатеринбург, 2014) (надруковано статтю); «Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении» (Харків, 2015) (надруковано тези); «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (Одеса, 2015) (надруковано статтю);

«Мова та література в полікультурному просторі» (Львів, 2016) (надруковано тези); «Проблеми викладання наукової лексики іноземним студентам» (Харків, 2017) (надруковано тези); «Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках» (Дніпро, 2017) (надруковано тези); «Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceedings» (Tbilisi, 2018) (надруковано статтю);

- **усеукраїнських:** «Актуальные проблемы обучения иностранных студентов» (Дніпропетровськ, 2004) (надруковано тези); «Слов'яни: історія, мова, культура» (Дніпропетровськ, 2005) (надруковано тези); «Тенденции развития и проблемы преподавания русского и украинского языков как иностранных в современных условиях» (Запоріжжя, 2005) (надруковано тези); «Адаптація української освітньої реформи до європейської (викладання іноземних мов» (Харків, 2006) (надруковано тези); «Язык как инструмент познания и зеркало эпохи» (Сімферополь, 2007) (надруковано тези); «Текст та його одиниці в аспекті різних лінгвістичних парадигм (на матеріалі української та російської мов)» (Харків, 2007) (надруковано тези);

- **регіональних:** «Самостійна робота студентів ЗВО: досвід, проблеми та перспективи» (Харків, 2004) (надруковано тези).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 67 наукових і навчально-методичних праць, із яких 59 одноосібних, у тому числі: 1 монографію, 3 підручники, 30 наукових праць (із них 14 статей у наукових фахових виданнях України, 16 у міжнародних наукових фахових виданнях і виданнях України, які індексуються в наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Resource Index, Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, РІНЦ), 21 тезу доповідей і виступів на міжнародних, усеукраїнських, регіональних наукових конференціях і семінарах, 4 методичні розробки; 8 у співавторстві (із них 1 стаття, 5 посібників, 2 збірники текстів і тестових завдань), що додатково відбивають результати й апробацію дослідження.

Особистий унесок здобувача в публікаціях зі співавторами. Наукові положення, результати, узагальнені висновки й рекомендації, винесені на захист, отримані здобувачем особисто. У науково-методичних працях, підготовлених у співавторстві, особистим внеском здобувача є: розділ «Мікробіологія» в «Хрестоматии по русскому языку» для іноземних студентів поглибленого етапу навчання ЗВО медико-фармацевтичного профілю; розділ «Мікробіологія» в «Хрестоматии по русскому языку» для студентів-іноземців завершального етапу навчання ЗВО медико-фармацевтичного профілю; розділ з наукового стилю мовлення в посібнику «Русский язык» для іноземних студентів III–IV курсів ЗВО медико-фармацевтичного профілю; частина II в «Практическом курсе по русскому языку» для іноземних студентів II курсу; концепція навчального посібника «Русский язык как иностранный» для студентів-іноземців IV курсу, що навчаються англійською мовою, тексти і тестові завдання до нього; концепція навчального посібника «Русский язык» для студентів-іноземців I–II курсів ЗВО хіміко-фармацевтичного профілю, розділ «Основи мікробіології»; російсько-англійський-французький-арабський словник, що охоплює терміни та їхнє тлумачення чотирма мовами в «Пособии

для иностранных студентов I курса» (вивчальне читання на матеріалі текстів з неорганічної хімії).

Результати захищеної у 2000 р. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук із теми «Образні значення, які характеризують людину, у статистичному й динамічному аспектах (на матеріалі відсубстантивних прикметників російської мови)» у тексті докторської дисертації не використано.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською, російською й англійською мовами, списку публікацій, вступу, п'яти розділів (кожний із яких містить короткі висновки), загальних висновків, списку використаних джерел (92 – до першого розділу, 105 – до другого розділу, 118 – до третього розділу, 64 – до четвертого розділу, 17 – до п'ятого розділу); 9 додатків, поданих на 73 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 496 сторінок (у тому числі 412 сторінок основного тексту); текст роботи містить 19 таблиць, 22 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми; визначено об'єкт, предмет, мету, концепцію, завдання й методи дослідження; з'ясовано наукову новизну одержаних результатів, розкрито науково-практичну значущість отриманих результатів, подано відомості про апробацію й упровадження матеріалів дослідження, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження»* – на підставі критичного аналізу наукових джерел відбито положення філософських праць про мовленнєву діяльність як дидактичну мету навчання, філософське вчення про мову як засіб спілкування, збереження й передавання інформації, роль практики в теорії пізнання як творчого процесу відбиття реальної дійсності (Максін Грін, Джон Дьюї, Джейн Роланд Мартін, Нел Ноддінгс, Річард Пітерс, Пол Хірст, Ізраель Шеффлер), обґрунтовано психологічну характеристику МД у процесі навчання УМІ / РМІ, висвітлено особливості мотивації навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів.

З погляду філософії систему навчання розглядаємо як процес учіння, спрямований на підвищення ефективності засвоєння й застосування набутих знань і вмінь (В. фон Гумбольдт). Увагу зосереджено на пізнавальній діяльності студента в освітньому процесі за допомогою розв'язання поставлених конкретних практичних завдань, а не на передавання готових знань. Це означає, що навчання має будуватися на активній основі з урахуванням дослідницького підходу, створення проблемної ситуації та пошуку шляхів розв'язання її. Разом із цим, іноземні студенти повинні вільно послуговуватись здобутими знаннями на практиці, а отже – володіти комунікативною компетентністю як однією з важливих умов ефективної фахової діяльності.

Аналіз потрактування змісту понять «комунікативна компетентність», «компетенція», «компетентність», «система» в сучасних наукових розвідках (З. Бакум, Ф. Бацевич, Н. Бібік, Н. Гез, Л. Гейхман, Н. Голуб, О. Горошкіна, Ю. Ємельянов, І. Зязюн, О. Казарцева, С. Караман, С. Костюк, Л. Мамчур,

Л. Мітіна, С. Омельчук, М. Пентиліук, Ю. Федоренко, Д. Хаймс, М. Халлідей, А. Хуторської, А. Щукін та ін.) дали змогу уточнити означені терміни. Зміст поняття “*комунікативна компетентність*” визначаємо як здатність іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей користуватися мовою відповідно до конкретної ситуації або спеціально змодельованих умов, наближених до реальних. *Компетенцію* схарактеризовано як сукупність сформованих знань, умінь, навичок, цінностей, здібностей і потенційних можливостей іноземних студентів у виконанні встановлених завдань і досягненні поставленої мети. *Компетентність* сформульовано як цілісну якість особистості, яка володіє відповідною компетенцією, уміє ефективно діяти, приймати рішення і нести відповідальність за реалізацію їх, застосовувати набуті знання й навички у навчальній і фаховій діяльності. *Систему* розглянуто як стійку єдність елементів і зв'язків їх, що утворюють цілісність, взаємодіють між собою й спрямовані на досягнення поставленої мети і сподіваного результату. З'ясовано, що елементи визначають сам характер зв'язку всередині системи. Кожна система входить до певного ієрархічного утворення, складається з множини взаємопов'язаних елементів і взаємодіє із середовищем як єдине ціле. При цьому будь-яка зміна одного чи кількох компонентів призводить до зміни в інших, а також і всієї системи.

У структурі комунікативної компетентності виділено такі підструктури: мовленнєву (уміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями); читацьку (результат читацьких досягнень іноземних студентів, наявність сформованих читацьких навичок) і власне комунікативну (уміння вільно послуговуватись здобутими знаннями на практиці й у майбутній фаховій діяльності). Своєю чергою читацька компетентність тісно пов'язана з термінологічною і дискурсивною компетентностями, які забезпечують функціонування її й дають змогу повноцінно здійснювати комунікативну діяльність.

Компетентнісна парадигма мовної освіти зорієнтована на розвиток фахової компетентності здобувачів вищої освіти, уміння розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань і здатності використовувати їх у практичній діяльності. Кінцевим результатом фахової підготовки вважаємо готовність іноземних студентів до професійної діяльності: 1) відповідність компетентностей засвоєним теоретичним і практичним знанням; 2) відповідність професійних компетентностей видам фахової діяльності й посадових функцій; 3) роль викладача в організації й керуванні навчальною роботою іноземних студентів на всіх етапах формування в них необхідних компетентностей.

У сучасній практиці викладання УМІ/РМІ засобами формування комунікативної компетентності в парадигмі інноваційної освіти обрано діяльнісні форми й основні закономірності процесу навчання: діяльнісний характер навчання, єдність мотивації й пізнавальної активності, взаємозв'язок наявних і навчальних можливостей студента, цілеспрямована взаємодія суб'єктів педагогічного процесу. Діяльнісний характер навчання означає, що формування мислення, способів функціонування рефлексії в контексті

спілкування можливе за умови сформованості в іноземних студентів комунікативної діяльності, оскільки реальне спілкування на заняттях з УМІ / РМІ здійснюється за допомогою МД в умовах, що моделюють ситуації реального комунікативного акту, під час якого учасники комунікації прагнуть розв'язувати реальні й уявні завдання.

Вивчення УМІ / РМІ в контексті компетентнісної парадигми мовної освіти розглядаємо як один зі способів забезпечення ефективності навчання іноземних студентів, організації навчально-пізнавальної діяльності, формування ключових компетентностей, комплексної реалізації в освітньому процесі всіх функцій його, спрямованих на формування компетентної особистості, підвищення ефективності процесу навчання, забезпечення досягнення кінцевого результату.

З'ясовано, що психолінгвістичні аспекти МД виступають як взаємозалежні явища мовної здатності й мовної активності мовленнєвих процесів; як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють успішному засвоєнню відповідних умінь і навичок практичного застосування засобів спілкування (мовлення) в конкретній ситуації; як розуміння мови, показником якої є вміння іноземних студентів передавати власні ідеї, думки, почуття, наміри, бажання мовою навчання. Установлено, що продукування мовлення залежить від мовної здатності студента, швидкості мислення, знання необхідного обсягу лексичних одиниць, наявності мотиву, конкретної мети, єдності зовнішньої й внутрішньої організації, психологічного змісту будь-якого виду МД. До труднощів, зумовлених умовами сприймання усного мовлення, зараховуємо: обсяг повідомлення, способи подання його, тривалість звучання, джерело висловлювання, наявність невідомих слів, психічні властивості індивідуально-психологічної структури особистості: досвід, темперамент, характер і здібності.

З-поміж мовних труднощів, що виникають у процесі комунікації й ускладнюють сприйняття мовлення, виділимо: *граматичні* (пов'язані з наявністю незрозумілих іноземному студенту складних синтаксичних конструкцій); *фонетичні* (пов'язані зі сприйняттям навчального тексту за фахом); *лексичні* (викликані наявністю незнайомих для іноземного студента лексичних одиниць, незнанням спеціальної термінології, що призводить до нерозуміння тексту). Труднощі, зумовлені умовами сприймання, пов'язані з обсягом тексту, кількістю подань, тривалістю звучання, джерелом повідомлення, наявністю невідомих слів. Основою індивідуально-психологічної структури особистості є її психічні властивості: досвід, темперамент, характер і здібності.

Основним компонентом структурної організації процесу навчання, суттєвою характеристикою самого суб'єкта навчальної діяльності визначено мотивацію. У дослідженні мотивацію розглянуто як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають студента до виконання навчальних завдань, спрямованих на досягнення поставленої мети й визначення достовірності отриманих результатів. Формування позитивної мотивації іноземних студентів до вивчення УМІ / РМІ у фармацевтичних ЗВО, полягає в тому, щоб за допомогою оригінальних методів і прийомів навчання

намагатися подолати мовні перешкоди (бар'єри), розвивати вміння логічно й послідовно висловлювати свої думки, посилити бажання вчитися, поліпшити психологічну комфортність процесу навчання, підвищити рівень мовної підготовки, що забезпечує іноземним студентам здобуття вищої освіти в Україні. Позитивна мотивація впливає на підвищення ефективності освітнього процесу, є неодмінною умовою успішності навчання іноземних студентів і майбутньої професійної діяльності.

Установлено, що формування комунікативної компетентності належного рівня – необхідна передумова успішної навчальної й подальшої професійної діяльності іноземних студентів. Посиленню мотивації вивчати УМІ / РМІ сприяють: залучення студентів до процесу навчання фахової тематики, створення професійно значущих комунікативних ситуацій, адаптація до навчальної діяльності, потяг до знань і самовдосконалення, розвиток пізнавальних здібностей, самоконтролю, емоційної стійкості, наполегливості в досягненні мети й отриманні бажаного результату.

Методологічну сутність формування комунікативної компетентності розглядаємо як багатоаспектний процес фахової підготовки іноземного студента загалом, пов'язаний з мотивацією навчальної діяльності, здатністю застосовувати набуті знання й практичні навички в певній ситуації, реалізувати свої комунікативні цілі, навчальні та професійні можливості, уміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах згідно з комунікативними настановами. Отже, під комунікативною компетентністю розуміємо здатність особистості здійснювати спілкування в різних видах МД.

У другому розділі – *«Лінгвістичні засади формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей»* – проаналізовано сучасні вимоги до організації роботи з професійно орієнтованими текстами на поглибленому й завершальному етапах навчання іноземних студентів у ЗВО.

На поглибленому етапі навчання, коли читання стає домінантним, самостійним видом МД, відбувається поетапна робота з текстом з метою вилучення інформації, необхідної для розв'язання конкретного мовленнєвого завдання. Вилучення основної інформації наукового тексту – це перехід від зовнішньої структури тексту до його глибинних структур – підтексту, який реалізується за схемою «слово – фраза – текст». Процес розуміння сутності тексту поділено на три послідовні етапи: на першому етапі відбувається усвідомлення всього повідомлення, пошук контексту (мета – орієнтування, пошук контексту, що дає змогу сконцентрувати увагу, яка забезпечить надалі точне й міцне запам'ятовування); на другому – розуміння основних семантичних структур (мета – уважне читання з виділенням деталей); на третьому – перехід від поверхневих семантичних структур до глибинних (мета – швидке повторне читання з виявленням проблематики тексту, осмислення його структури, виділення основної інформації). Навчання у фармацевтичних ЗВО організовано таким чином, щоб підготувати студентів до майбутньої професійної діяльності. Водночас робота з фаховим текстом здійснюється з урахуванням комунікативних умінь, сформованих

на початковому етапі, дидактичне наповнення яких можна змінювати залежно від поставленої мети, рівня підготовки іноземних студентів. Серед видів роботи виділено, зокрема, такі: оволодіння технікою читання; розвиток і вдосконалення навичок швидкого, усвідомленого читання; опанування прийомів, що ведуть до розуміння прочитаного; вироблення навичок і вмінь гнучкого читання; опанування навичками й уміннями смислового оброблення тексту. У контексті дослідження текст за фахом визначено основним засобом формування комунікативної компетентності й професійного мовлення іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей на поглибленому етапі.

На завершальному етапі навчання тексти за фахом розглянуто як засіб формування комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей, а також навчання писемного мовлення, необхідні іноземним студентам для створення письмових робіт репродуктивно-продуктивного характеру (анотація, резюме, реферат, огляд і та ін.). Основним джерелом інформації, що слугує успішній професійній діяльності іноземних студентів, є наукова стаття з книги, журналу, газети, електронного видання тощо. Тексти для читання добирали за принципом автентичності, професійно-інформативної значущості, актуальності. Тематику текстів пов'язано з вузловими питаннями обраної спеціальності. Основи реферування закладено на поглибленому етапі, а на завершальному в іноземних студентів формувалися практичні навички реферування наукового тексту, уміння компресії наукового тексту: судження, умовивід, коментування, аргументування, роз'яснення, захист думки, класифікація понять, установлення причинного зв'язку, порівняння, зіставлення, протиставлення тощо.

Письмовий науковий текст складався з певних блоків, повторюваних від тексту до тексту у визначеній послідовності й закодованих певними вербальними засобами, що дало змогу кваліфікувати спеціальний текст здебільшого як універсальне явище для безлічі текстів аналогічного змісту (М. Жинкін, Ю. Городецький, Г. Золотова, М. Онипенко, М. Сидорова). Комунікативна цілісність виявлялася в тому, що кожне наступне речення спиралося в комунікативному плані на попереднє, від відомого до нового. Так утворюється закінчений тематичний ланцюжок. За кожною комунікативною ситуацією закріплено найбільш типові, поширені, частотні мовні засоби.

За нашими спостереженнями, зв'язність є однією з головних передумов успішної комунікації тексту й забезпечується низкою структурних і лексико-семантичних засобів. У дослідженні дотримуємося усталеного терміна «складне синтаксичне ціле», розуміючи, що це група речень, взаємопов'язаних певною змістовою та структурною завершеністю як лексично, так і семантично.

Логічна послідовність тексту здійснюється за допомогою компонентів, що виконують метатекстові функції (сповіщають про стрижневі слова, допомагають читачеві виявити їх) і позначають в лінгвістичній літературі як «метатекстовий оператор» (Г. Вежбицька), «метамовні оператори», «текстові скріпи» (Н. Баландіна); «метатекстові одиниці» (М. Ляпон, Н. Непийвода), «метатекстові елементи» (Ю. Лотман, Р. Якобсон), «метатекстові компоненти» (Л. Котнюк), «метатекстовий фрагмент» (Н. Лукін, Н. Лукіна), «метадискурсивні компоненти» (В. Шаймієв), «метамовні елементи»

і «метакомунікативні елементи» (С. Петкова), «дискурсивні слова» (Ю. Апресян, Ф. Бацевич, Т. Космеда), «дискурсивні маркери» (Б. Фразер, Д. Шиффрін). Причому поняття, які стоять за цими визначеннями, не однакові, оскільки розрізнення їх відбувається на підставі сформованих відношень, що встановлюються між мовцями.

У дослідженні опираємося на визначення Г. Вежбицької, з метою з'ясування питання щодо застосування метатекстових операторів у мовленнєвій і текстовій діяльності. Таке позначення найбільш вдале, оскільки відбиває такі важливі функції, як з'єднувальну й організаційну, особливо якщо врахувати той факт, що метатекстові оператори розглянуто в навчанні професійно орієнтованого читання іноземних студентів. Дискурсивні маркери як засіб зв'язності тексту, служать для перемикавання уваги на істотні, з погляду автора, фрагменти тексту, допомагають орієнтуватися в тексті, спрямовують увагу в потрібному напрямі, допомагають кращому сприйняттю й інтерпретації тексту адресатом, упливають на прискорення процесу мислення. Комунікативна функція дискурсивних маркерів наукового тексту полягає в забезпеченні зв'язності мовлення як в усній, так і писемній формах, призначена для більш повного й точного розуміння прочитаного, забезпечення композиційної зв'язності наукового тексту, поєднання його частин, підвищення ефективності процесу комунікації, привернення уваги адресата, полегшення сприйняття навчального тексту і його засвоєння. Основне призначення дискурсивних маркерів – привернути й утримувати увагу співрозмовника, підготувати потенційного слухача до позитивного сприйняття повідомлення і розуміння адресатом переданої інформації. Сприймання тексту проходить кілька етапів, починаючи від сприймання текстової форми до розуміння смислу висловлювання і, нарешті, до сприймання смислового змісту тексту в цілому.

У третьому розділі – *«Лінгводидактичні передумови формування комунікативної компетентності іноземних студентів»* – досліджено сутність комунікативної компетентності як одного з пріоритетних складників професійної підготовки іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей; проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи, закономірності, принципи, методи, прийоми і засоби навчання.

В основу розробленої системи покладено системний, комунікативний, компетентнісний, когнітивно-комунікаційний, комунікативно-діяльнісний, текстоцентричний підходи до формування комунікативної компетентності іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ.

Системний підхід інтерпретовано як один із важливих напрямів формування й розвитку комунікативної компетентності, що зумовлює: розкриття сутності складного об'єкта як цілісної сукупності взаємодійних і взаємопов'язаних між собою елементів, відношень їх і зв'язків між ними; визначення структурних компонентів освітнього процесу УМІ / РМІ; виявлення взаємозв'язків елементів, їхньої ієрархії, цілісності, закономірності розвитку й функціонування системи; узагальнення та систематизацію педагогічних умов формування комунікативної компетентності іноземних студентів; застосування технологій системного підходу до формування комунікативної компетентності

іноземних студентів. Системний підхід до навчання УМІ / РМІ спрямовано на досягнення головної мети освітнього процесу – результату навчання.

Відповідно до системного підходу в дисертації виділено п'ять основних компонентів системи формування комунікативної компетентності: мотиваційний, діяльнісний, комунікативний, когнітивний і поведінковий. Кожен із них має своє призначення, завдання й функції, які розкривають зміст його й уможливають учасникам комунікативної взаємодії повноцінну комунікативну діяльність. Будь-яка система характеризується впорядкованістю зв'язків і відношень між елементами, пов'язана з іншими системами більш високого порядку, об'єднана безліччю комунікацій (Л. фон Бергаланфі, І. Блауберг, С. Гессен, Дж. Клір, Р.Ф. Фейджин, А. Холл, У.Р. Ешбі, Е. Юдін). Водночас наголошується, що досліджуваний об'єкт має певну будову і свої особливості функціонування, розглядається як система й одночасно як елемент більш загальної системи.

Різні аспекти реалізації компетентнісного підходу розглянуто українськими науковцями (Н. Бібік, І. Бех, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родигіна, С. Трубачева, Л. Хоружа та ін.), які довели, що комунікативний підхід зумовлює органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання іноземної мови, тобто орієнтований на свідомо мовленнєву діяльність студентів, чия мовленнєва практика ґрунтується на мовленнєвій компетентності, засвоєнні мовних норм спілкування. Доведено, що застосування компетентнісного підходу в системі вищої освіти сприяє ефективності освітнього процесу, спрямованого на формування компетентної особистості, підвищення рівня мотивації; застосування набутих знань і досвіду на практиці; виявлення здобутків та успіхів іноземних студентів; досягнення кінцевого результату; забезпечення здатності діяти в різних проблемних ситуаціях; організацію й контроль власної навчальної діяльності; використання навичок і набутого досвіду в майбутній сфері діяльності.

Упровадження когнітивно-комунікативного підходу до навчання УМІ / РМІ дало змогу об'єктивно оцінити рівні володіння мовою, інтелектуальний потенціал, когнітивні можливості кожного іноземного студента. На підставі зазначеного доходимо висновку, що комунікативний і компетентнісний підходи тісно взаємопов'язані.

Принципами когнітивно-комунікативного підходу до навчання УМІ / РМІ визначено: навчання мови в процесі МД, стимулювання пізнавальної активності, урахування індивідуальних особливостей, вивчення мови на текстовій основі. З'ясовано, що організація процесу навчання мови, як української, так і російської, значною мірою пов'язана з комунікативною інтеракцією, що можлива за умови реалізації комунікативного і когнітивного підходів, комунікативної взаємодії викладача зі студентом як суб'єкта власної навчально-професійної діяльності й об'єкта пізнавальної діяльності.

Визначено сутнісні властивості й співвідношення ключових понять «текст» і «дискурс» на засадах текстоцентричного підходу до навчання іноземних студентів наукового дискурсу. Проведене дослідження дає підстави

стверджувати, що основними засадами, на яких ґрунтується формування дискурсивної компетентності іноземних студентів у навчанні іншомовного професійно орієнтованого спілкування є інтеграція чотирьох видів МД. Особливого значення в навчанні видів МД набуває текстоцентричний підхід, з позиції якого формування комунікативних умінь і навичок іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей відбувається в процесі вивчення текстів за фахом, що спрямовані на розвиток фахового мовлення, розумових і практичних дій, активізацію комунікативної компетентності іноземних студентів як в усній, так і в писемній формах, вихід на текст як результат МД.

На основі опрацювання психологічних і психолінгвістичних джерел встановлено, що рівень сформованості комунікативної компетентності в іноземних студентів тісно пов'язаний із професійною мовною комунікацією, у якій фахові знання й уміння зумовлюють відповідну мовленнєву діяльність спеціаліста, реалізацію цих знань і мовленнєвих умінь у численних комунікативних ситуаціях, що є важливим і необхідним чинником у забезпеченні успішного виконання професійної діяльності майбутніх фахівців. Мовленнєві вміння розуміємо як мовленнєві дії, що реалізуються на основі мовних знань і способів діяльності, які можуть видозмінюватися залежно від стосунків із співрозмовником, комунікативної ситуації, у межах якої відбувається професійно-мовленнєва комунікація.

Ефективність запропонованої системи залежить від урахування певних принципів навчання: загальнодидактичних (системності та послідовності, урахування індивідуальних особливостей студентів, зв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю) і лінгводидактичних (комунікативної спрямованості навчання, взаємопов'язаного навчання видів МД, діалогізації навчання, дискурсивно-текстоцентричного). Принцип системності й послідовності зорієнтований на ґрунтовність викладання системи знань, умінь і навичок, вивчення навчального матеріалу з певною послідовністю і в певному зв'язку, у поєднанні нового з вивченим раніше.

Комунікативна спрямованість навчання уможливорює іноземним студентам досягти певного рівня комунікативної компетентності. Досягнення необхідного рівня її, наявність комунікативних навичок сприяють розвитку в іноземних студентів здатності вільно спілкуватися у відповідних ситуаціях чи контекстах, спрямовані на врахування потреб мовленнєвої комунікації в процесі виконання різноманітних вправ і завдань, що зумовлено цільовою настановою спілкування (формулювати свої думки; довести або спростувати висунуте положення; висловити своє ставлення до порушеної проблеми; поінформувати; переконати співрозмовника у своїх поглядах; аргументовано дискутувати на різні теми; дійти певних висновків).

У процесі формування комунікативної компетентності іноземних студентів ураховано принцип узаємопов'язаності навчання видів МД, що вимагає вивчення мови з одночасним формуванням чотирьох видів МД: аудіювання, говоріння, читання, письма. Узаємопов'язане навчання видів МД видається найбільш доцільним у такій послідовності: від усного мовлення – до писемного,

від пасивних форм володіння мовою (читання, слухання) – до активних форм (говоріння, письмо).

Організація освітнього простору у формі конструктивного діалогу досягається завдяки використанню методу діалогізації навчання, подолання психологічного бар'єру між викладачем і студентом. Уважаємо, що одним із важливих моментів у процесі спілкування є взаємодія, що встановлюється між викладачем і студентом. Співдія в процесі спілкування «викладач ↔ студент» найбільш ефективна в умовах спільної діяльності, яка залежить від взаємного впливу. Така взаємодія є провідною умовою успішної спільної предметно-практичної діяльності викладача і студента. Діалогізацію освітнього процесу розглядаємо як систему роботи, спрямовану на підвищення пізнавальної активності особистості й забезпечення професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі.

З'ясовано, що принципи навчання тісно між собою пов'язані, утворюють єдину систему, покликану забезпечити досягнення поставлених цілей навчання, підвищити ефективність, умотивоване використання інтерактивних методів формування комунікативної компетентності іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ.

Відповідно до характеру пізнавальної діяльності іноземних студентів і з метою визначення шляхів підвищення ефективності процесу навчання УМІ / РМІ проаналізовано найбільш дотичні до нашого дослідження методи – комунікативний (Ю. Пассов, Г. Піфо, В. Скалкін, Г. Уїдоусон, Е. Шубін), ігровий інтерактивний (Л. Вишнякова, О. Пометун, Г. Селевко, Л. Пироженко), сугестивний (Г. Лозанов) і свідомо-практичний (Б. Беляєв). Дещо умовно перераховані методи можуть бути поділені на дві групи: репродуктивну (засвоєння готових знань) і продуктивну (творча діяльність студентів).

Суть комунікативного методу полягає в тому, що весь процес засвоєння мови відбувається в умовах природного процесу спілкування цією мовою, особливо в ситуаціях, орієнтованих на певну спеціальність. Імітаційне моделювання реальних професійних ситуацій стимулює мовне спілкування, сприяє формуванню інтересу й прагненню вивчати мову, забезпечує активну участь кожного іноземного студента. В основу вивчення мови покладено загальні принципи комунікативного методу: мовленнєвої спрямованості навчання; формування позитивної мотивації й забезпечення активності студентів під час створення проблемної ситуації; узаємопов'язаного навчання усного мовлення, читання й письма; автентичного характеру навчальних матеріалів; ситуативності як засобу формування комунікативної компетентності фахівця; особистісно орієнтованої спрямованості навчання; організації системного, регулярного й логічно завершеного зворотного зв'язку.

Окреслено місце інтерактивного методу, ігрових прийомів у системі компетентнісного навчання іноземних студентів: комунікативні, рольові й ділові ігри; використання мультимедійних комп'ютерних програм, «хто швидше»; «круглий стіл»; «незакінчені речення», «вилучи зайве», «інтерв'ю», «так – ні», «правильно – неправильно» тощо. З погляду методики, гра як один із прийомів інтерактивного методу навчання активізує мовні, комунікативні,

мисленнєві й діяльнісні здібності іноземних студентів. Під час комунікативної гри здійснюється взаємозв'язок пізнавального й розумового завдання. Його розв'язання вимагає від студентів застосування раніше засвоєних знань і вводиться в освітній процес з метою створення реальних умов для виявлення мисленнєвої діяльності студентів.

Важливими чинниками сугестивного методу вважаємо психологічний вплив на особистість; стимулювання психологічного стану іноземних студентів; підтримання взаємної поваги; поєднання ігрової й навчальної діяльності; використання сценаріїв мовленнєвої взаємодії; упровадження психологічних ігор-вправ у освітній процес.

До свідомо-практичного методу зараховуємо: усвідомлення мовного матеріалу, мовних явищ (фонетичного, лексичного, граматичного), оволодіння мовою навчання як засобом спілкування, раціональне поєднання теорії і практики. Свідомість як форма об'єктивного відбиття забезпечує засвоєння мовних форм, необхідних для спілкування, а також застосування засвоєного навчального матеріалу в мовленнєвій практиці. Процес навчання УМІ / РМІ на основі свідомо-практичного методу спрямований на розв'язання двох методичних завдань: навчання засобів спілкуванню й оволодіння мовленнєвою діяльністю.

Запропоновано систему вправ з формування й удосконалення комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі опрацювання текстів за фахом на різних етапах навчання; скориговано процес навчання з урахуванням отриманих результатів під час виконання завдань. Система комунікативно орієнтованих завдань і вправ спрямована на поетапне формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей, оволодіння студентами знаннями й навичками в основних видах МД як у писемній, так і в усній формах.

У четвертому розділі – *«Формування комунікативної компетентності іноземних студентів у сучасній практиці навчання української/російської мови»* – здійснено аналіз програмного й методичного забезпечення дисциплін «Українська мова як іноземна», «Російська мова як іноземна»; обґрунтовано основні теоретичні й методичні засади створення підручників з УМІ / РМІ для іноземних студентів фармацевтичних ЗВО, умотивовано доцільність використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у сучасній педагогічній системі, визначено структуру, критерії, показники й рівні сформованості комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей, стан сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів.

Вихідним рівнем, з якого починається навчання УМІ / РМІ на поглибленому етапі, приймається такий, що відповідає кінцевим вимогам Програми для іноземних громадян підготовчого факультету/відділення. Згідно з Типовою програмою з нормативної навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» для підготовчих факультетів/відділень ЗВО України (кафедра мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету),

відповідно до робочої навчальної програми з дисципліни «Українська мова як іноземна» (кафедра українознавства та латинської мови Національного фармацевтичного університету), «Російська мова як іноземна» (кафедра гуманітарних наук Національного фармацевтичного університету) для іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей I–IV курсів, що спираються на Загальноосвітні стандарти з УМІ / РМІ, Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти є рівні сформованості мовно-комунікативної компетентності іноземних студентів з основних видів МД і комунікативної компетентності. У цих програмах ураховано цілі й завдання підготовки кваліфікованих фахівців фармацевтичної галузі з належним рівнем професійної мовної компетентності, що зумовлені пізнавальними, професійними та комунікативними потребами іноземних студентів у побутовій, навчально-професійній, навчально-науковій і соціально-культурній сферах.

Розроблені типові, робочі навчальні програми й календарні плани укладені з урахуванням цілей і повного висвітлення змісту дисципліни з метою здійснення всебічної підготовки компетентних фахівців для фармацевтичної сфери відповідно до запитів зарубіжних країн. Основними завданнями навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна», «Російська мова як іноземна» визначено: організацію навчальної діяльності, методичне забезпечення її, своєчасне внесення змін і доповнень до робочих навчальних програм; розвиток логічного мислення, вироблення навичок практичного застосування набутих знань і вмінь у всіх видах МД; володіння вміннями й навичками практичного користування мовою з дотриманням мовних норм у реальному навчально-професійному та міжкультурному спілкуванні; упровадження сучасних технологій навчання й інноваційних методів проведення практичних занять; засвоєння студентами необхідних знань з фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін.

Обґрунтовано зміст і структуру авторської концепції підручників з російської мови для іноземних студентів ЗВО України, які слугують методологічним підґрунтям для формування комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів фармацевтичних ЗВО, зроблено висновки щодо вимог до такого підручника: доступність навчального змісту; відповідність навчальним програмам; системність і послідовність викладу навчального матеріалу; рівень практичного застосування засвоєних знань; наявність апарату організації засвоєння; наочність, співвідношення тексту й ілюстративного матеріалу; розвиток інтересів й індивідуальних здібностей іноземних студентів; міжпредметні зв'язки.

Підручник реалізує основну функцію – слугує важливим засобом організації продуктивної взаємодії викладача і студентів, допомагає проектувати й моделювати педагогічний процес, здійснюючи відповідно до специфіки УМІ / РМІ як навчального предмета чотири функції: інформативну, мотивувальну, прагматичну й функцію контролю. Навчальна функція підручника забезпечує процес засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для практичного оволодіння мовою в межах програми ЗВО, для яких цей підручник видається.

Значну увагу в підручнику приділено системі вправ, завдань і запитань, що спрямовують студента на пошук нової інформації, формулювання власних думок і висновків, зацікавлення й заохочення до самостійної роботи. Основне місце посідають комунікативні вправи, що моделюють ситуації реального спілкування.

Визначено чинники, що впливають на результативність освітнього процесу та якість освіти: упровадження сучасних комп'ютерних технологій, нових ефективних форм і методів навчання; створення сприятливих умов для реалізації індивідуальної, а також групової навчальної діяльності іноземних студентів; уміння працювати з великим обсягом інформації; безпосередня участь викладача в освітньому процесі; проведення регулярного контролю якості знань. Особливості застосування сучасних інноваційних освітніх технологій у формуванні, закріпленні й удосконаленні знань, умінь і навичок дали змогу створити систему тестових завдань, укладених на основі професійно орієнтованого тексту, з метою оцінити навчальні досягнення іноземних студентів з УМІ / РМІ. Контрольні завдання як електронний вид контролю на I–III курсах використовувалися в практиці викладання УМІ / РМІ разом із традиційними формами контролю за всіма видами МД, що проводилися як на початку вивчення дисципліни (контроль залишкових знань іноземних студентів), так і протягом усього навчального року (контроль поточних, змістових і підсумкових модулів). Кожний із видів контролю виконував певні функції, і залежно від його виду та чи та функція мала особливе значення й була домінантною. Тестовий контроль дав змогу долучати до вправ не тільки граматичні, але й смислові завдання, що розраховані на розвиток творчого потенціалу студента. Вагомою перевагою комп'ютерного контролю було застосування різних тестових завдань. Метою тестових завдань було визначення рівня навчальних досягнень іноземних студентів за певний відрізок часу. Відповіді оцінювали й заносили до персональних даних, у яких фіксувалися дата, час початку й час закінчення виконання завдань, відповіді на запитання.

З урахуванням того, що формування комунікативної компетентності пов'язане з текстами за фахом, вербальними і невербальними засобами спілкування, підвищенням ефективності навчання УМІ / РМІ у ЗВО, розвитком професійного усного й писемного мовлення, виділено п'ять основних структурних компонентів системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів: *мотиваційний* (внутрішня готовність до навчальної діяльності, усвідомлення пізнавальних потреб, мотивів і сенсів навчання, прагнення до оволодіння знаннями, уміннями, навичками для досягнення позитивного результату в навчальній і майбутній професійній діяльності); *діяльнісний* (характер навчальної дії, мета діяльності, особливості міжособистісних стосунків; цілеспрямована організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії); *когнітивний* (забезпечення майбутніх фахівців системою професійних комунікативних знань, вироблення здатності студентів до самостійного навчання й самовдосконалення); *комунікативний* (активне використання мовних знань у спілкуванні мовою навчання, формування

навичок діалогічного мовлення відповідно до ситуації спілкування, розвиток і вдосконалення мовленнєвих умінь у читанні, аудіюванні, говорінні й письмі); *поведінковий* (взаємодія особистості з навколишнім світом і самосвідомістю, система цінностей, ціннісний досвід, який орієнтує зусилля студентів на розв'язування проблемних і пізнавальних завдань). Кожен компонент мав своє призначення, завдання і виконував певні функції, що дало можливість учасникам комунікативної взаємодії повноцінно здійснювати свою навчальну діяльність.

Відповідно до компонентів комунікативної компетентності майбутніх фахівців фармацевтичного профілю виділено такі критерії для оцінки сформованості її: *особистісно-мотиваційний, діяльнісно-комунікативний, когнітивно-ціннісний, комунікативно-мовленнєвий, поведінково-регулятивний*. У результаті аналізу наукових праць (М. Ильїна, Г. Кравчук, О. Малюги, Є. Пасова, О. Тарнопольського, С.Шарапової та ін.), у яких розкрито вимоги до професійної підготовки іноземних студентів, їхніх знань, умінь і навичок, а також урахування сформованості комунікативної компетентності, визначено основні показники зазначених вище критеріїв .

До *особистісно-мотиваційного* критерію зараховуємо: особистісну спрямованість іноземних студентів; інтерес до обраного фаху; комунікативність; здатність ставити й обґрунтовувати мету навчання, визначати рівень досягнення її; потребу в успіху, здатність розподіляти свої потреби, мотиви, цілі та співвідносити їх з реальною ситуацією; прагнення до самоствердження. Методи діагностування: анкетування, опитування, бесіда.

Діяльнісно-комунікативний критерій містить комплекс комунікативних знань, умінь і навичок, що забезпечують потребу й можливість постійного самовдосконалення, раціональної організації навчальної діяльності, ставлення особистості до себе як суб'єкта навчання в процесі свого професійного становлення та росту. Методи діагностування: тестові завдання, модульні контрольні і самостійні роботи, практичні заняття, експертне оцінювання.

Когнітивно-ціннісний критерій дає змогу оцінити стійкість, системність і глибину засвоєних знань, необхідних для ефективного виконання поставлених завдань, наявність компетенцій, здобутих під час навчання та практичної діяльності; визначити рівні сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів, набути суб'єктивного досвіду спілкування шляхом рефлексії, самопізнання, самовизначення. Показники оцінювалися за допомогою методів діагностування: анкетування, спостереження, бесіди, тестування, експертна оцінка, навчально-творчі завдання, обговорення проблеми й розгорнута аргументація своєї позиції;

Комунікативно-мовленнєвий критерій розкриває здатність особистості до вербального й невербального спілкування, готовність іноземних студентів до усної комунікації, володіння діалогічним і монологічним мовленням, використання наукового стилю мови для досягнення поставлених цілей у конкретній ситуації з дотриманням загальноприйнятих правил і норм УМІ / РМІ. Методи діагностування: спонтанне спілкування під час рольових ігор, моделювання комунікативних, проблемних ситуацій.

Поведінково-регулятивний критерій дає можливість здійснити діагностику сформованості етичної компетентності іноземних студентів, умінь і навичок, що забезпечують моральні правила поведінки під час професійної підготовки; комунікабельність; протидіяти негативним впливам; вибирати правильну й раціональну поведінкову тактику, стратегію подолання складних ситуацій; розвивати комунікативну компетентність, здатність до свідомої саморегуляції поведінки. Методи діагностування: ігрове моделювання, наочність, інтерактивність, дискусія, проблемна бесіда.

Критерії й показники дали змогу визначити п'ять рівнів сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів на поглибленому етапі навчання: найвищий, вищий, середній, достатній і низький. У межах проведеного дослідження рівень позначається як результат навчальних досягнень іноземних студентів і здійснюється за рейтинговою системою контролю й оцінювання якості знань відповідно до вимог навчальних програм.

Для аналізу стану сформованості комунікативної компетентності на констатувальному етапі експерименту встановлено вихідний рівень комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів за визначеними показниками. Констатувальний етап експерименту дав змогу: окреслити чинники, що впливають на ефективність роботи з оригінальними джерелами інформації; провести комплексну перевірку залишкових знань і діагностування рівнів сформованості комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів; перевірити й зафіксувати вихідний рівень підготовки іноземних студентів, провести початкові зрізи, основна мета яких – проаналізувати рівень засвоєння отриманих знань, визначених програмою підготовчого відділення для іноземних громадян; з'ясувати рівень підготовки, сформованість навчальних досягнень і готовність іноземних студентів до виконання пізнавально-навчальної діяльності у ЗВО.

Узагальнений аналіз результатів початкового зрізу з граматики, читання, аудіювання, говоріння і письма дав змогу визначити, що середній показник успішності результатів вимірювання рівня початкових знань іноземних студентів експериментальних груп (ЕГ) і контрольних груп (КГ) знаходиться в одному проміжку показника якості й характеризується переважно середнім (32,3 %) і достатнім (39,2 %) рівнем комунікативної компетентності, найвищий рівень виявили 2,7 % іноземних студентів, вищий – 6,9 %, низький – 19,0 %.

Опрацювання результатів констатувального етапу експериментально-дослідного навчання дало можливість обґрунтувати й розробити раціональну методичну систему формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей ЗВО, розкрити сутність методів і прийомів навчання, підтвердити гіпотезу дослідження, забезпечити доказову базу для об'єктивної оцінки та її ефективності.

Під час констатувального етапу педагогічного експерименту і за результатами анкетування виявлено такі проблеми: іноземні студенти відчують труднощі в навчанні; мають недостатній рівень знань і практичних навичок володіння мовою як в усній, так і в писемній формах; брак часу,

відведений на виконання завдання, пов'язаний із мовними труднощами іноземних студентів, які не завжди вміють логічно й послідовно викладати власну думку, аргументовано доводити свої погляди, будувати висловлювання щодо комунікативного наміру.

Констатувальний етап навчання дав змогу експериментальним шляхом здійснити педагогічний контроль навчальної успішності іноземних студентів. За результатами початкового зрізу визначено основні причини недостатнього рівня якості навчальних досягнень іноземних студентів, намічено шляхи подолання допущених типових помилок з мови навчання, зроблено припущення, що подальше дослідження буде успішним за умови чіткої організації процесу навчання й виконання всіх вимог, визначених навчальним планом і робочою програмою.

У п'ятому розділі – *«Організація, перебіг і результати експериментально-дослідної перевірки ефективності системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів»* – подано діагностування сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ; з'ясовано мету, пріоритетні завдання, зміст, педагогічні умови й методи дослідного навчання; запропоновано систему формування комунікативної компетентності іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ; створено й упроваджено систему мовленнєвих вправ і завдань на основі текстів за фахом, спрямовану на формування комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів; описано перебіг і результати формувального й контрольного етапів експерименту; доведено ефективність запропонованої системи.

З метою розв'язання першочергових завдань дослідження розроблено експериментальну методику навчання УМІ / РМІ на поглибленому етапі підготовки іноземних студентів. Підґрунтям формування комунікативної компетентності послуговували праці зарубіжних (Дж. Андерсен, Ч. Брамфіт, В. Літлвуд, Д. Маклелланд, Л. Петровська, Дж. Равен, М. Сміт, Е. Шорт, А. Хуторської) і вітчизняних лінгводидактів (З. Бакум, Ф. Бацевич, Н. Гез, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Дорож, І. Дроздова, О. Любашенко, Л. Мацько, С. Ніколаєва, Л. Паламар, О. Пальчикова, О. Панченко, М. Пентиліук, Т. Симоненко, А. Чистякова).

Експериментальну роботу організовано й проведено відповідно до таких етапів: *підготовчий* – проведення констатувального етапу експерименту, відбір контрольної групи (КГ) і експериментальної групи (ЕГ); розроблення методичних рекомендацій, методичного й дидактичного забезпечення організації навчальної діяльності іноземних студентів ЗВО з УМІ / РМІ; створення лінгводидактичної моделі й експериментальної програми досліджуваного феномену; виокремлення етапів експериментально-дослідного навчання з формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей; *визначальний* – проведення формувального етапу експерименту; упровадження експериментальної системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей в освітній процес; розроблення програми й навчально-

методичних матеріалів з елективного спецкурсу «Науковий стиль мовлення»; *результативний* – проведення контрольного етапу експерименту; здійснення аналізу результатів експериментального дослідження й визначення ефективності запропонованої системи; формулювання висновків дослідження й подальших наукових розвідок.

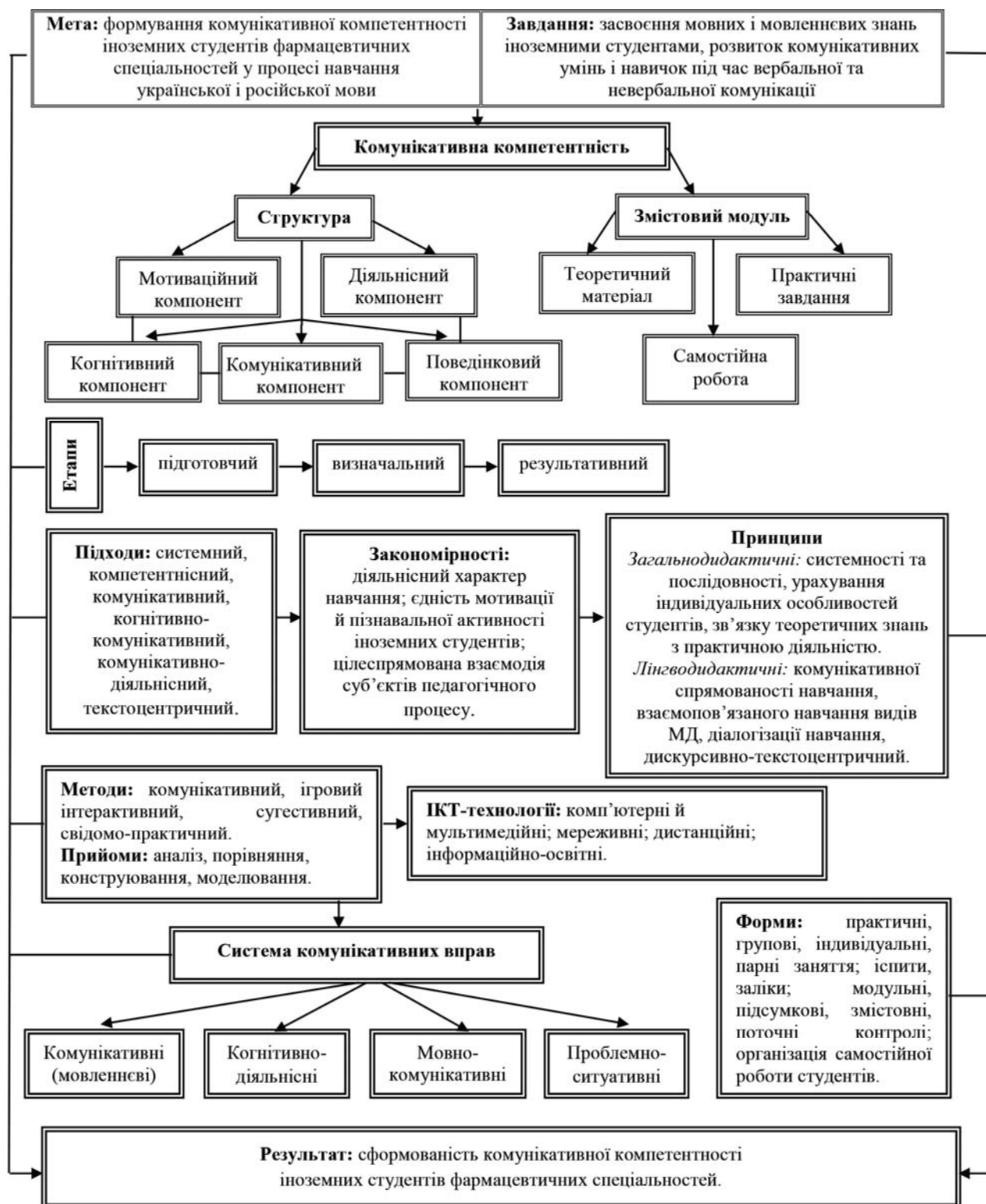
На *констатувальному* етапі проведено анкетування, тестування, опитування студентів і викладачів щодо навчання УМІ/РМІ у ЗВО й спостереження за освітнім процесом; початкові зрізи для перевірки та фіксації вихідного рівня засвоєння отриманих знань, передбачених програмою підготовчого відділення для іноземних громадян; аналіз філософської, педагогічної, психологічної, лінгводидактичної літератури, присвяченої розв'язанню проблеми дослідження.

У запропонованих завданнях до констатувального етапу експерименту враховано, що іноземні студенти володіють необхідним мінімумом граматичних конструкцій наукового стилю, можуть опрацьовувати навчальний матеріал самостійно. Комплекс завдань розроблено на основі тесту, що складався із п'яти субтестів: письма, граматики і лексики, аудіювання, читання і говоріння. Усі різновиди субтестів максимально уніфіковано з метою усунення суб'єктивності в оцінюванні знань.

Перевіряння ефективності системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО здійснено за відповідними критеріями й показниками. *Мотиваційно-ціннісний критерій* (показники: потреба в успіхові, прагнення до самоствердження; наявність позитивної мотивації до обраного фаху; потяг до розумової праці, готовність до самоосвіти); *діяльнично-комунікативний* (показники: розуміння й розпізнавання повідомлення під час комунікації з представниками інших культур; застосування комунікативних умінь у мовленнєвій практиці відповідно до мети висловлювання й умов спілкування; здатність до активної взаємодії в різних сферах діяльності; ефективне використання інформаційно-комунікаційні технології в навчальній діяльності; готовність до встановлення комунікативних зв'язків задля досягнення поставлених цілей); *когнітивно-пізнавальний* (показники: рівень сформованості професійно важливих навичок і вмінь; використання набутих знань у практичній діяльності; готовність до особистісного самовдосконалення й професійного зростання; здатність до пізнавальної діяльності; прагнення до активного засвоєння знань, свідомого ставлення до майбутнього фаху); *поведінково-регулятивний* (показники: уміння толерантно сприймати поведінку учасників комунікативної взаємодії; адекватно оцінювати власні здібності, можливості, рівень комунікативної компетентності; здатність протидіяти негативним впливам; сформованість професійно-моральних якостей майбутніх фахівців фармацевтичної галузі).

Критерії й показники дали змогу визначити п'ять рівнів сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей – найвищий, вищий, середній, достатній і низький.

У процесі експериментально-дослідного навчання було розроблено лінгводидактичну модель системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО (рис.1).

Рис. 1. Модель системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО

У пропонуваній моделі враховано основні компоненти процесу проектування навчання: дидактичну мету (формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей; сутність мотиваційного, діяльнісного, когнітивного, комунікативного, поведінкового компонентів комунікативної компетентності; принципи, підходи, методи, технології, форми й засоби навчання; критерії і рівні сформованості комунікативної компетентності; етапи експерименту, прогнозування результату експериментально-дослідного навчання – готовність іноземних студентів фармацевтичних ЗВО до комунікативної взаємодії в професійній діяльності.

Укладено програму дослідного навчання; доповнено модулі дисциплін «Українська мова як іноземна», «Російська мова як іноземна» спеціально розробленою системою вправ, спрямованою на розширення, поглиблення й закріплення вивченого матеріалу.

На *формувальному етапі* експерименту здійснено експериментальне навчання за розробленою моделлю й перевірено результативність системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів; опрацьовано й проаналізовано попередньо отримані експериментальні дані; теоретично узагальнено й систематизовано отримані результати формувального експерименту; сформульовано й обґрунтовано результати експериментального навчання. Формувальний етап експерименту складався з реалізації в ЕГ програми експериментально-дослідного навчання УМІ / РМІ; апробації авторської системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів; перевірки основної гіпотези дослідження стосовно ефективності процесу системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів і часткових припущень. Навчання УМІ / РМІ в КГ відбувалося за чинною програмою.

Регулярне спостереження за результатами моніторингу, діяльністю студентів ЕГ і КГ; фіксація отриманих даних, учасне визначення наявних прогалин у знаннях, унесення коректив і прогнозування навчальних досягнень позитивно вплинули на успішність іноземних студентів. У процесі експерименту вдосконалювалися процедура тестування, тестові завдання; технологія тестування, прогнозування і класифікація помилок.

На *контрольному етапі* експерименту проведено порівняльно-зіставний аналіз результатів дослідження; визначено рівні сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ; розглянуто критерії ефективності й динаміку змін показників за результатами формувального експерименту; використано критерій Хі-квадрат Пірсона, застосовано такі методи дослідження, як: порівняння груп за статистичними критеріями, аналіз і математичне оброблення експериментальних даних, узагальнення, візуально-графічні методи, рейтингове оцінювання. Мета контрольного етапу педагогічного експерименту – сформулювати висновки про вірогідність гіпотези дослідження й ефективність авторської системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО в процесі навчання УМІ / РМІ.

Для зіставлення двох емпіричних розподілів тієї самої ознаки, для перевіряння статистичних гіпотез на основі частотних розподілів обчислюємо спостережуване значення статистики $\chi^2_{\text{Емп}}$ за формулою:

$$\chi^2_{\text{Емп}} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^4 \frac{(n_1 O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}},$$

де n_1 і n_2 – кількість іноземних студентів в ЕГ і КГ, O_{1i} і O_{2i} – частота i -го розряду (рівня) ЕГ і КГ, $i = 1, 2, 3, 4, 5$, що відповідає найвищому, вищому, середньому, достатньому і низькому рівням.

До впровадження формувального експерименту статистично значущих відмінностей між КГ і ЕГ не було ($\chi^2_{\text{Емп}} = 0,254$, $p > 0,05$). Отже, студенти КГ і ЕГ на початку формувального експерименту характеризувалися подібним розподілом за рівнем комунікативної компетентності. Висунута гіпотеза H^0 : відмінність результатів за рівнями сформованості комунікативної компетентності в ЕГ і КГ не суттєва.

За результатами проведеного формувального експерименту було виявлено, що комунікативна компетентність іноземних студентів ЕГ стала вищою порівняно зі студентами КГ ($\chi^2_{\text{Емп}} = 20,575$, $p < 0,0001$). Позитивна динаміка показників комунікативної компетентності в студентів ЕГ підтвердилася відмінностями в розподілі за рівнями компетентності до і після впровадження формувального експерименту ($\chi^2_{\text{Емп}} = 169,386$, $p < 0,0000001$). Однак у розподілі студентів КГ за рівнями компетентності до і після впровадження також відбулися зміни ($\chi^2_{\text{Емп}} = 62,376$, $p < 0,0001$), що можна пояснити впливом додаткових експериментальних змінних на розвиток комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей.

Результати порівняльного аналізу показників динаміки рівнів сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів ЕГ і КГ до і після експериментального навчання засвідчили результативність розробленої системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО (табл. 1).

Таблиця 1

Показники динаміки рівнів сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів ЗВО

Етапи		Рівні (%)				
		Найвищий	Вищий	Середній	Достатній	Низький
Констатувальний	ЕГ	7,1	17,6	36,6	32,1	6,6
	КГ	6,0	19,4	35,7	31,4	7,5
Формувальний	ЕГ	17,4	28,4	39,0	15,2	0
	КГ	9,9	20,8	34,1	29,2	6,0
Різниця	ЕГ	10,3	10,8	2,4	16,9	6,6
	КГ	3,9	1,4	1,6	2,2	1,5

Зіставлення показників ЕГ і КГ дали можливість констатувати, що в ЕГ відбулося зростання найвищого рівня засвоєння знань на 10,3 % (у КГ на 3,9 %);

зростання вищого рівня – на 10,8 % (у КГ на 1,4 %); кількість студентів із середнім рівнем знань зменшилася на 2,4 % (у КГ на 1,6 %), а достатнього на 16,9 % (у КГ на 2,2 %), До низького рівня експерти віднесли 0 % студентів ЕГ і 1,5 % КГ.

Результати, отримані під час контрольного експерименту, підтвердили дієвість розробленої системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів, ефективність проведеної навчально-дослідної роботи і засвідчили якісні й кількісні покращення показників успішності іноземних студентів ЕГ порівняно з КГ. Рівень сформованості комунікативної компетентності іноземних студентів ЕГ і пов'язані з нею вміння, випереджають відповідний рівень іноземних студентів КГ. У відсотковому відношенні КГ значно відстають від аналогічних показників ЕГ.

Отже, експериментально-дослідне навчання підтвердило ефективність розробленої системи формування комунікативної компетентності, що є комплексом традиційних й інноваційних методів, прийомів, форм і засобів навчання, сприяв підвищенню рівня навчальних досягнень іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей з УМІ / РМІ. Отримані результати дали змогу стверджувати, що саме створення й використання авторської системи, експериментальне обґрунтування доцільності застосування запропонованого дослідного навчання позитивно вплинули на ефективність формування в іноземних студентів комунікативної компетентності, що сприяло забезпеченню психологічної готовності їх до майбутньої фахової діяльності.

У **висновках** узагальнено теоретичні й практичні результати дослідження.

1. Обґрунтовано положення філософських праць про мовленнєву діяльність як дидактичну мету навчання, філософське вчення про мову як засіб спілкування, роль практики в теорії пізнання як творчого процесу відбиття реальної дійсності, виокремлено основні чинники, що впливають на формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання УМІ / РМІ. З'ясовано методологічні засади формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей, пов'язані з необхідністю розв'язання конкретних педагогічних завдань і наявністю таких педагогічних умов: організованої активної взаємодії між викладачем і студентами; упровадження інноваційних освітніх технологій; урахування стійкої позитивної мотивації; прагнення до постійного оновлення знань, професійних умінь і навичок для їх практичного застосування.

2. Визначення мотиваційного, діяльнісного, когнітивного, комунікативного й поведінкового компонентів дало змогу схарактеризувати сутнісні характеристики понятійно-категоріального апарату дослідження «комунікативна компетентність іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей», «система» і «системний підхід», обґрунтувати доцільність диференційованого використання понять «компетенція» і «компетентність» у проекції навчання іноземних студентів УМІ / РМІ.

Зміст поняття «комунікативна компетентність» потрактовано як здатність іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей користуватися мовою

відповідно до конкретної ситуації або в спеціально змодельованих умовах, наближених до реальних. Компетенцію схарактеризовано як сукупність сформованих знань, умінь, навичок, цінностей, здібностей, потенційних можливостей іноземних студентів у виконанні встановлених завдань і досягненні поставленої мети. Компетентність сформульовано як цілісну якість особистості, яка володіє відповідною компетенцією, уміє результативно діяти, приймати рішення і нести відповідальність за реалізацію їх, застосовувати набуті знання й навички в навчальній чи фаховій діяльності.

Систему розглянуто як стійку єдність елементів і зв'язків їх, що утворюють цілісність, взаємодіють між собою і спрямовані на отримання результату. Системний підхід інтерпретовано як поєднання окремих закономірно розташованих, взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів і частин, зумовлених структурою внутрішніх і зовнішніх зв'язків з іншими компонентами системи, в основу якої покладено вивчення об'єктів як єдиного цілого відповідно до конкретних етапів дослідження.

До основних принципів системного підходу зараховуємо такі: системності (системне засвоєння знань); цілісності (цілісне утворення певної системи); зв'язності, структурності (зв'язки, відношення між елементами системи, властивості структури); професійної спрямованості навчання (активне володіння здобутими знаннями). Значущими для реалізації системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів визнано системний, компетентнісний, когнітивно-комунікативний, комунікативно-діяльнісний і текстоцентричний підходи, які є засадничими у створенні лінгвометодичних концепцій мовної освіти.

3. Визначено суттєві особливості методів, принципів і засобів навчання УМІ / РМІ, реалізацію їх в освітньому процесі. Відповідно до характеру пізнавальної діяльності іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ виділено комунікативний, ігровий інтерактивний, сугестивний і свідомо-практичний методи навчання. Сутність комунікативного методу полягає в тому, що весь процес засвоєння мови відбувається в умовах природного процесу спілкування цією мовою. Використання ігрових, інтерактивного методів у навчанні іноземних студентів УМІ / РМІ дає можливість розв'язати одразу кілька завдань: розвиває комунікативні й розумові здібності, допомагає встановленню психологічного контакту між суб'єктами процесу, забезпечує згуртованість групи, розвиває вміння працювати в команді, прислухатися до думки кожного. До особливостей сугестивного методу зараховуємо: стимулювання психологічного стану іноземних студентів, підтримання взаємної поваги, упровадження психологічних ігор-вправ в освітній процес. Реалізація свідомо-практичного методу в процесі навчання УМІ / РМІ дає можливість систематично використовувати групові форми організації освітньої діяльності іноземних студентів; застосовувати пізнавальні завдання; створювати дискусійні, проблемні ситуації. Використання методів, прийомів і засобів навчання, поєднання традиційних і інноваційних навчальних технологій у навчанні іноземних студентів стало ефективним інструментом управління процесом навчання, позаяк усі методи взаємопов'язані

й доповнюють один одного, характеризуючи зміст педагогічного спілкування, взаємодію викладача і студента

Засадничими визначено основні принципи комунікативного методу: принцип системності й послідовності, комунікативної спрямованості навчання, взаємопов'язаності видів МД, діалогізації навчання, дискурсивно-текстоцентричний, зв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю, врахування індивідуальних особливостей студентів. Доведено, що навчання УМІ / РМІ, успішна побудова оптимальної системи навчання перебуває в прямій залежності від реалізації в освітньому процесі основних дидактичних, лінгвістичних, психологічних і власне методичних принципів.

4. Висвітлено психологічні та психолінгвістичні чинники формування комунікативної компетентності, що ґрунтуються на комунікативних уміннях, сформованих на основі мовленнєвих знань, умінь і навичок учасників комунікації. Виокремлено основні психолінгвістичні чинники формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей – організація висловлювання, породження індивідуального мовлення, сприймання й реалізація комунікативного акту. Установлено, що комунікативні вміння пов'язані з уміннями сприймати, відтворювати і створювати усні й письмові повідомлення.

5. Виокремлено й схарактеризовано критерії: мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-комунікативний, когнітивно-пізнавальний, поведінково-регулятивний; визначено основні показники зазначених критеріїв; рівні сформованості комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей у всіх видах МД на матеріалі професійно орієнтованих текстів, що були використані під час проведення педагогічного експерименту. Розроблено педагогічні тести, спрямовані на визначення рівня навчальних досягнень іноземних студентів за рейтинговою системою оцінювання.

6. Створено науково обґрунтовану систему комунікативно орієнтованих завдань і вправ для формування і вдосконалення комунікативної компетентності іноземних студентів. Система вправ спрямована на оволодіння студентами знаннями й навичками в основних видах МД, що реалізуються як у писемній, так і в усній формах. З огляду на тісний зв'язок мови і мовлення, навчальна діяльність іноземних студентів організовувалася таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для розв'язання комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей і намірів спілкування мовою, що вивчається. Авторська система вправ враховувала комунікативні потреби студентів відповідно до майбутньої професії й змісту навчальної програми.

Запропоновано узагальнену класифікацію дискурсивних маркерів, призначених для забезпечення композиційної зв'язності наукового тексту, підвищення ефективності процесу комунікації, полегшення сприйняття тексту, привернення уваги адресата, забезпечення засвоєння оптимального сприймання навчального тексту. Доведено, що успішне оволодіння дискурсивними маркерами в процесі читання спеціальних текстів, дало можливість іноземним студентам реалізувати свої комунікативні здібності як у текстовій, так і МД.

Аргументовано авторське бачення структури й змісту сучасного підручника з російської і української мови для іноземних студентів I–II курсів, що навчаються у фармацевтичних ЗВО України. Підручник, залишаючись основним дидактичним засобом навчання у ЗВО, реалізує відповідно до специфіки УМІ / РМІ як навчального предмета такі чотири функції: інформативну, мотивувальну, прагматичну й функцію контролю, що охоплює систему знань у конкретній предметній галузі й визначає види діяльності, призначені програмою для обов'язкового засвоєння.

7. Перевіряння ефективності системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фармацевтичного профілю здійснено відповідно до мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-комунікативного, когнітивно-пізнавального, поведінково-регулятивного критеріїв з показниками їх і рівнями (найвищий, вищий, середній, достатній, низький).

Результати здійсненого порівняння іноземних студентів ЕГ і студентів КГ дали змогу констатувати, що в ЕГ відносна кількість іноземних студентів найвищого і вищого рівнів на кінець дослідного навчання збільшилася на 21,2 % (на 5,3 % у КГ), а кількість іноземних студентів із середнім, достатнім і низьким рівнем зменшилася на 19,3 % (у КГ на 5,3 %). Статистичні показники експериментально-дослідного навчання за критерієм Хі-квадрат Пірсона вможливили прийняти гіпотезу про наявність істотних відмінностей між показниками ЕГ і КГ, що зумовлено застосованою системою формування комунікативної компетентності іноземних студентів ЕГ і КГ. Отримані результати дослідження підтвердили ефективність розробленої системи й доводять доцільність подальшого впровадження її в освітній процес.

Перспективу майбутнього наукового пошуку вбачаємо в поглибленому вивченні міжнародного наукового досвіду щодо застосування інноваційних методів, методичних прийомів, нових технологій і засобів комунікативно-мовленнєвого розвитку іноземних фахівців; створення й упровадження сучасних електронних підручників з УМІ / РМІ в освітній процес.

**Основний зміст дисертації відбито в таких публікаціях автора:
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації**

Монографія

1. Субота Л. Комунікативний підхід до навчання наукового дискурсу іноземних студентів : монографія. Харків : Майдан, 2017. 408 с.

Публікації в наукових фахових виданнях України

2. Субота Л.А. Текст как основная единица дискурса. *Викладання мов у вузі на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки* : зб. наук. праць. Харків : ХДУ, 2002. Вип. 6. С. 361–364.

3. Субота Л.А. Проблеми дистанційного навчання у формуванні самоорганізації діяльності студентів. *Вісник Харківської державної академії культури* : зб. наук. праць. Харків : ХДАК, 2002. Вип. 9. С. 180–186.

4. Субота Л.А. Особенности обучения научному стилю речи иностранных студентов нефилологических вузов. *Загальні питання філології* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. Т. II. С. 108–112.
5. Субота Л.А. Обучение терминологической лексике иностранных студентов с учетом межпредметной координации. *Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в школах и высших учебных заведениях Украины* : сб. науч. трудов. Киев, 2005. С. 72–76.
6. Субота Л.А. Мотивированность слова в процессе коммуникации. *Ономастика і апелятиви* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Пороги, 2005. Вип. 24. С. 120–124.
7. Субота Л.А. Формування комунікативної компетенції студентів медико-фармацевтичного профілю у процесі вивчального читання текстів за фахом. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: наукові дослідження, досвід, пошуки* : зб. наук. праць. Харків : Константа, 2006. Вип. 10. С. 265–272.
8. Субота Л.А. Професійно-мовна компетенція у контексті навчання науковому стилю мови іноземних студентів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: наукові дослідження, досвід, пошуки* : зб. наук. праць. Харків : Константа, 2007. Вип. 11. С. 255–261.
9. Субота Л.А. Обучение технике чтения иностранных студентов, обучающихся на английском языке. *Русский язык и литература: Проблемы обучения и преподавания в школе и вузе* : сб. науч. трудов. Київ : КНУ, 2009. С. 327–331.
10. Субота Л.А. Усвоение терминологической лексики иностранными студентами медико-фармацевтического профиля. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия : «Филология. Социальные коммуникации»* : сб. науч. трудов. Симферополь, 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 645–649.
11. Субота Л.А. Применение компьютерных технологий в обучении русскому языку иностранных студентов. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации* : сб. науч. трудов. Симферополь, 2010. Т. 23 (62). № 2. С. 365–369.
12. Субота Л.А. Науковий дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : наукові дослідження, досвід, пошуки* : зб. наук. пр. Харків : ХНУ, 2012. Вип. 20. С. 178–187.
13. Субота Л.А. Самостійна навчальна діяльність іноземних студентів у вивченні текстів за професійним спрямуванням. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 1 (17). С. 188–191.

Публікації в наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

14. Субота Л.А. Внеаудиторное чтение с коммуникативной ориентацией. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2003. № 1–2 (23). С. 35–37.
15. Субота Л.А. Коммуникативная организация научного текста на завершающем этапе обучения иностранных студентов нефилологических вузов. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2004. № 3–4 (26). С. 69–73.
16. Субота Л.А. Научный текст как целостная единица языковой коммуникации в обучении нефилологов. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2005. № 3 (28). С. 73–76.
17. Субота Л.А. Текст в системе обучения научному дискурсу иностранных студентов медико-фармацевтических вузов. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2006. № 1–2 (30). С. 76–79.
18. Субота Л.А. Терминологическая лексика научного стиля речи в обучении русскому языку иностранных студентов медико-фармацевтического профиля. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2007. № 2–3 (33). С. 120–124.
19. Субота Л.А. Обучение гибкому чтению иностранных студентов на основном этапе. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2008. № 1 (35). С. 73–77.
20. Субота Л.А. Метатекстовые операторы в процессе обучения иностранных студентов чтению научных текстов. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2009. № 1 (38). С. 81–84.
21. Субота Л.А. Формирование межкультурной коммуникации иностранных студентов, обучающихся в вузах Украины. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2010. № 1–2 (42). С. 105–108.
22. Субота Л.А. Обучение иностранных студентов научному дискурсу. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2011. № 1–2 (44). С. 116–119.
23. Субота Л.А. Коммуникативный подход в обучении профессионально ориентированному чтению иностранных студентов. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды* : сб. науч. трудов. Харьков, 2012. № 1–2 (46). С. 106–109.

24. Субота Л.А. Комуникативна організація наукового тексту у процесі професійної підготовки іноземних студентів немовного ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна :* зб. наук. праць. Острог, 2015. Вип. 53. С. 317–320.

25. Субота Л.А. Комуникативний підхід до навчання професійно-орієнтованому читанню іноземних студентів у немовному ВНЗ. *Одеський лінгвістичний вісник:* зб. наук. праць. Одеса, 2015. Вип. 5. Т.ІІ. С. 149–154.

26. Субота Л.А. Термінологічна лексика професійно орієнтованих текстів. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство) :* зб. наук. праць. Дрогобич, 2017. № 7. С. 195–198.

27. Субота Л.А. Мотивация иностранных студентов как один из основных психологических факторов успешности обучения украинскому языку. *Південний архів. Філологічні науки :* зб. наук. праць. Херсон, 2018. Вип. LXXIII. № 73. С. 48–50.

Тези, матеріали конференцій

28. Субота Л.А. Мотивированность слова в процессе коммуникативной ситуации. *Культура народов Причерноморья.* Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 2002. № 32. С. 147–148.

29. Субота Л.А. Концептуальные основы новых моделей учебников по русскому языку как иностранному. *Сучасні проблеми науки і освіти : матеріали V Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (Алушта, 30 квітня–10 травня 2004 р.),* Алушта, 2004. С. 209.

30. Субота Л.А. Компьютерное моделирование учебного процесса в медико-фармацевтических вузах Украины. *Сучасні проблеми науки і освіти : матеріали IV Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (Ялта, 1–10 травня 2003 р.),* Ялта, 2003. С. 161.

31. Субота Л.А. К вопросу об обучении научному стилю речи иностранных студентов-нефилологов на завершающем этапе. *Актуальные проблемы обучения иностранных студентов : материалы VI Межвуз. науч.-практ. конф.* Днепропетровск : ДГМА, 2004. С. 92–93.

32. Субота Л.А. Дискурс учебно-научного текста в процессе обучения иностранных студентов устной речи. *Слов'яни: історія, мова, культура : матеріали III Всеукр. наук.-метод. конф.* Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. С. 68–71.

33. Субота Л.А. Мотивация обучения иностранных студентов научному тексту как коммуникативной единицы на завершающем этапе. *Тенденции развития и проблемы преподавания русского и украинского языков как иностранных в современных условиях: материалы Всеукр. наук.-практ. конф.* Запоріжжя, 2005. С. 95–97.

34. Субота Л.А. Дискурс научного текста как продукт коммуникации в процессе обучения иностранных студентов. *Функционализм как основа лингвистических исследований : материалы XII Междунар. конф.*

по функциональной лингвистике (Ялта, 3–7 октября 2005 г.). Ялта, 2005. С. 324–327.

35. Субота Л.А. Метатекст в мовленнєвій та текстовій діяльності наукового стилю мови іноземних студентів. *Адаптація української освітньої реформи до європейської (викладання іноземних мов) : матеріали Укр. наук.-практ. конф. (Харків, 29–30 березня 2006 р.)*. Харків, 2006. С. 123–126.

36. Субота Л.А. Формирование речевых умений и навыков в процессе обучения научному тексту иностранных студентов медицинских и фармацевтических вузов. *Язык как инструмент познания и зеркало эпохи : материалы науч.-практ. конф. (Симферополь, 24–26 мая 2007 р.)*. Симферополь, 2007. С. 136–140.

37. Субота Л.А. Успешность обучения иностранных студентов самостоятельной работе на занятиях по русскому языку. *Язык и мир : материалы XV Междунар. лингвистич. конф. (Ялта, 6–10 октября 2008 г.)*. Ялта, 2008. С. 320–322.

38. Субота Л.А. Компьютерные технологии в обучении русскому языку иностранных студентов. *Сучасні стратегії мовної підготовки іноземних студентів-філологів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Запоріжжя, 2008. С. 122–124.

39. Субота Л.А. Дискурсивная компетенция иностранных студентов-фармацевтов. *Сучасні навчальні тенденції у викладанні іноземних мов у вищій школі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 17 березня 2011 р.)*. Харків : НФаУ, 2011. С. 139–143.

40. Субота Л.А. Межкультурная коммуникация иностранных студентов медицинских и фармацевтических вузов. *Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : материалы II Межд. науч.-метод. конф.* Харьков : ХНУРЕ, 2015. С. 377–380.

41. Субота Л.А. Формування дискурсивної компетенції іноземних студентів у навчанні іншомовного професійно-орієнтованого спілкування. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 23–24 жовтня 2015 р.)*. Одеса : Південноукр. орг. «Центр філологічних досліджень», 2015. С. 20–24.

42. Субота Л.А. Навчання техніки читання навчальних текстів за фахом іноземних студентів. *Мова та література в полікультурному просторі : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 12–13 лютого 2016 р.)*. Львів : ГО «Наук. філолог. орг. «ЛОГОС», 2016. С. 110–112.

43. Субота Л.А. Концептуальные основы новых моделей учебников по русскому языку как иностранному. *Проблеми викладання російської наукової лексики студентам-іноземцям : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 30–31 березня 2017 р.)*. Харків: Вид-во Рожко С.Г., 2017. С. 138–139.

44. Субота Л.А. Використання інноваційних технологій для навчання іноземних студентів термінологічної лексики: *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матеріали VII Міжн. наук. конф. (Дніпро, 6–7 квітня 2017 р.)*. Дніпро: Акцент ПП, 2017. С. 156–158.

**Публікації, що додатково відбивають
наукові результати дисертації**

45. Субота Л.А. К вопросу о технике «быстрого» чтения на основном этапе обучения. *Сучасні проблеми науки та освіти* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Керч, 2001. Ч. 2. С. 42–43.

46. Субота Л.А. До питання про концепцію підручника з російської мови для студентів-іноземців вузів медико-фармацевтичного профілю. *Медицина освіти*. Тернопіль, 2002. №3. С. 82–83.

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав

47. Субота Л.А. Коммуникативная организация учебно-научного текста на начальном этапе обучения. *Язык и межкультурная коммуникация : современные образовательные тенденции XXI века* : сб. науч. статей. Белгород : БГИИК, 2014. Вып. 2. С. 120–126.

48. Субота Л.А. Психологические основы речевой коммуникации иностранных студентов в процессе изучения научного стиля. *Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики : материалы ежегод. междунар. конф. (г. Екатеринбург, 7 февраля 2014 г.)*. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ин-т., 2014. Ч. II. С. 123–129.

49. Субота Л.А. Навчання іноземних студентів гнучкому читанню професійно орієнтованих текстів. *Acta rossica Tyrnaviensis II: zborník štúdií Katedry rusistiky Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave*. Brno: Tribun EU, 2016. С. 422–428.

50. Субота Л.А. Коммуникативная организация научного текста в процессе обучения иностранных студентов русскому языку. *Научный вестник. Лингвистика и межкультурная коммуникация. Серия ЛИМК*. Воронеж : ВГАСУ, 2016. Вып. № 2 (21). С. 79–84.

51. Субота Л.А. Формування зрілого читання іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі вивчення текстів за фахом : *Modern philological research : a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceedings : International Scientific-Practical Conference (April 27–28 2018, Tbilisi)*. Tbilisi : Baltija Publishing. Pp. 215–218.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Підручники, навчально-методичні посібники, рекомендації

52. Хрестоматия по русскому языку как иностранному для студентов-иностранцев I-III курсов вузов медико-фармацевтического профиля. *Микробиология* / под. общей ред. О.Д. Крепак. Харьков : Основа, 1998. С. 184–235.

53. Сборник тестовых заданий по русскому языку. Чтение. Профессиональный модуль : учеб. пособ. для студ.-иностр. 1 курса. *Тексты, тестовые задания* / Е.С. Гришина и др. Харьков : Изд-во НФаУ, 2004. С. 26–70.

54. Сборник текстов и тестовых заданий по русскому языку. Чтение. Профессиональный модуль : учеб. пособ. для студ.-иностр. 3 курса. *Тексты, тестовые задания* / В.В. Цыганенко и др. Харьков : Изд-во НФаУ, 2004. С. 6–103.

55. Г.В. Аргунова, Л.А. Субота. Русский язык : пособие для иностр. студ. 1 курса (изучающее чтение на материале текстов по неорганической химии). *Словарь*. Харьков : Золотые страницы. 2006. С. 226–230.
56. Субота Л.А. Русский язык : учебник для иностр. студ. высших учеб. заведений Украины в 2-х частях. Харьков : Майдан, 2007. Ч. I. 408 с.
57. Субота Л.А. Русский язык : учебник для иностр. студ. высших учеб. заведений Украины в 2-х частях. Харьков : Майдан, 2009. Ч. II. 344 с.
58. Субота Л.А. Русский язык для иностранных студентов III курса, обучающихся на английском языке в высших учебных заведениях Украины : учебник. Харьков : Майдан, 2011. Ч. III. 179 с.
59. Русский язык : пособие по научному стилю речи на завершающем этапе обучения рус. яз. иностр. студ. 3 курса. *Реферат, правила оформления реферата* / Л.А. Субота и др. Харьков : Майдан, 2009. С. 49–90; С. 127–144.
60. Русский язык : пособие по научному стилю речи. *Реферат, его модель и структура* / Н.Н. Филянина и др. Харьков : НФаУ, 2011. С. 164–306.
61. Практический курс по русскому языку : естественнонаучный профиль : учеб. пособие для иностр. студ. 2 курса. *Часть II.* / Н.Н. Филянина и др. Харьков : НФаУ, 2011. С. 119–165.
62. Русский язык как иностранный : учеб. пособие для студентов-иностранцев 4 курса, обучающихся на английском языке *Тексты, тестовые задания* / Е.А. Долгая, Л.А. Субота и др. Харьков : Изд.-во НФаУ, 2016. 79 с.
63. Хрестоматия по русскому языку для студентов-иностранцев продвинутого этапа обучения вузов медико-фармацевтического профиля : учеб. пособие для студ. Вузов : 2-е изд. перераб. и доп. *Микробиология* / Н.Н. Филянина и др. Харьков : НФаУ «Золотые страницы», 2017. С. 195–293.
64. Субота Л.А. Русский язык : метод. рек. к практ. занятиям для иностр. студ. Харьков : Майдан, 2017. 68 с.
65. Субота Л.А. Методические рекомендации по дисциплине «Русский язык» для самостоятельной работы иностранных студентов III-IV курсов, обучающихся на английском языке. Харьков : НФаУ, 2017. 56 с.
66. Субота Л.А. Русский язык: метод. указания для преп. к практ. занятиям на 3–4 курсах. Харьков : НФаУ, 2017. 62 с.
67. Субота Л.А. Методические рекомендации для иностранных студентов III-IV курсов по подготовке к итоговому модульному контролю дисциплины «Русский язык». Харьков : НФаУ, 2017. 34 с.

АНОТАЦІЯ

Субота Л.А. Система формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання української і російської мови. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02. «Теорія та методика навчання (українська мова, російська мова)». – Херсонський державний університет, Херсон, 2019.

У дисертації запропоновано систему, що забезпечує формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних

спеціальностей у процесі навчання УМІ / РМІ, побудовану на основі інтеграції системного, компетентнісного, когнітивно-комунікативного, комунікативно-діяльнісного та текстоцентричного підходів.

Схарактеризовано зміст поняття «комунікативна компетентність іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей» у проекції навчання іноземних студентів УМІ / РМІ. У контексті дослідження комунікативну компетентність визначено як здатність іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей користуватися мовою відповідно до конкретної ситуації або в спеціально змодельованих умовах навчання, наближених до реальних. Запропоновано систему форм організації навчання іноземних студентів, вплив її на формування та розвиток особистості.

Обґрунтовано й упроваджено лінгводидактичну модель системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей, складником якої є принципи (системності та послідовності, комунікативної спрямованості навчання, взаємопов'язаності видів МД, діалогізації навчання, дискурсивно-текстоцентричний, зв'язку теоретичних знань із практичною діяльністю, врахування індивідуальних особливостей студентів), методи (комунікативний, ігровий інтерактивний, сугестивний, свідомо-практичний), прийоми (аналіз, порівняння, конструювання, моделювання); визначено етапи, критерії, показники, рівні сформованості комунікативної, мовленнєвої, зокрема читацької, компетентностей іноземних студентів у процесі навчання УМІ / РМІ.

Доведено ефективність запропонованої системи формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичної галузі на різних етапах навчання УМІ / РМІ. Перевірено та підтверджено раціональність розробленої системи вправ.

Ключові слова: компетентність, компетенція, комунікативна компетентність, мовленнєва компетентність, читацька компетентність, лінгводидактична модель, система, системний підхід, етапи навчання.

АННОТАЦІЯ

Субота Л.А. Система формирования коммуникативной компетентности иностранных студентов фармацевтических специальностей в процессе обучения украинскому и русскому языку. – На правах рукописи

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02. «Теория и методика обучения (украинский язык, русский язык)». – Херсонский государственный университет, Херсон, 2019.

В диссертации предлагается методическая система, обеспечивающая формирование коммуникативной компетентности иностранных студентов фармацевтических специальностей в процессе обучения украинского (русского) языка на основе системного, коммуникативного, компетентностного, когнитивно-коммуникативного, коммуникативно-деятельностного, текстоцентричного подходов.

Охарактеризовано содержание понятия «коммуникативная компетентность иностранных студентов фармацевтических специальностей» в проекции

обучения иностранных студентов украинскому (русскому) языку. В контексте исследования коммуникативная компетентность определена как способность иностранных студентов фармацевтических специальностей использовать язык обучения в соответствии с конкретной ситуацией или в специально смоделированных условиях, приближенных к реальным. Предложены формы организации обучения иностранных студентов, их влияние на формирование и развитие личности обучаемых.

Обоснована и внедрена лингводидактическая модель методической системы формирования коммуникативной компетентности иностранных студентов фармацевтических специальностей, составной частью которой являются принципы (системности и последовательности, коммуникативной направленности обучения, взаимосвязанности видов речевой деятельности, диалогизации обучения, дискурсивно-текстоцентричный, связи теоретических знаний с практической деятельностью, учета индивидуальных особенностей студентов), методы (коммуникативный, игровой интерактивный, суггестивный, сознательно-практический), приемы (анализ, сравнение, конструирование, моделирование); определены этапы, критерии, показатели; определены уровни сформированности коммуникативной, речевой, в частности читательской, компетентностей иностранных студентов в процессе обучения украинскому (русскому) языку.

Доказана эффективность предложенной методической системы формирования коммуникативной компетентности иностранных студентов фармацевтической отрасли на разных этапах обучения украинскому (русскому) языку. Проверена и подтверждена рациональность разработанной системы упражнений.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, система, коммуникативная компетентность, речевая компетентность, читательская компетентность, лингводидактическая модель, методическая система, этапы обучения.

ABSTRACT

Subota L.A. The System of Forming the Communicative Competence of International Pharmaceutical Students in the Process of Teaching Ukrainian and Russian. – Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Pedagogical Sciences, Specialization 13.00.02. «Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian and Russian Languages)». – Kherson State University, Kherson, 2019.

The thesis introduces the methodical system that provides for forming the communicative competence of international Pharmaceutical students in the process of teaching them Ukrainian (Russian) on the basis of a systematic, semiotic, competent, personally oriented, informative textcentric and informational approaches.

The term ‘communicative competence of international Pharmaceutical students’ has been characterized within the definition of teaching the international students the Ukrainian (Russian) Languages. Within the context of research, communicative competence has been defined as the ability of students to apply their knowledge

of the language according to the specific situation or under the pre-determined conditions replicating the reality. The forms of organization of teaching the international students have been proposed as well as their impact on shaping and development of learners' personalities has been highlighted.

The linguodidactic model of the methodological system of forming the communicative competence of the international Pharmaceutical students has been determined and implemented: it is based upon principles of system and consequence, communicative purpose of teaching, interconnection of types of speech activities, dialogue as the major communication component, discourse and textcentric principles, connection of theory and practical activities, consideration of individual learners' characteristics. The methods of the model incorporate communication, applying learning games, interaction, suggestion, practice and development of linguistic awareness. The stages, criteria and indexes of the model have been defined. The levels of international Pharmaceutical students' competence in the process of teaching Ukrainian (Russian) pertaining to communicative, speech and reading skills have been presented.

The effectiveness of the proposed system has been proved in the process of forming international Pharmaceutical students' communicative competence at various stages of teaching them Ukrainian (Russian). The rational foundations and provisions of the system of exercises have been tested, proved and confirmed.

Key words: competence, efficiency, system, communicative competence, speech competence, reader's competence, linguodidactic competence, methodical system, stages of teaching/learning.

Підписано до друку 21.08.2019 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк різнограф. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. 139.

Віддруковано з готових оригінал-макетів в ТОВ “Айлант”
Свідоцтво про реєстрацію ХС №1 від 20.08.2000 р.
73000, м. Херсон, пров. Пугачова, 5/20
тел.: 050-396-08-91; 49-33-48.